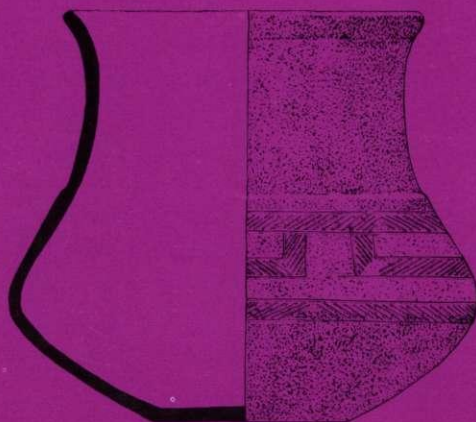

ale

Historisk tidskrift
för Skåneland

Nr 2 1979

ale

Historisk tidskrift för Skåneland

utges av De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening.

Redaktör

Landsantikvarie Dag Widholm, Lund

Redaktionskommitté

Länsantikvarie Carin Bunte, Malmö

Professor Erik Cinthio, Lund

Fil. lic. Gert Jeppsson, Lund

Fil. dr. Anna-Christina Meurling, Lund

innehåll

	Sid
Karl-Axel Björkquist och Thomas Persson: Istabyundersökningen summeras	1
Gösta Arvastsson: Byggnadstradition och hembygdsgårdar	18
Sven G. Sjöberg: Skånelandslitteratur	29

P.g.a. utrymmesbrist utgår Aktuellt om antikvariskt.

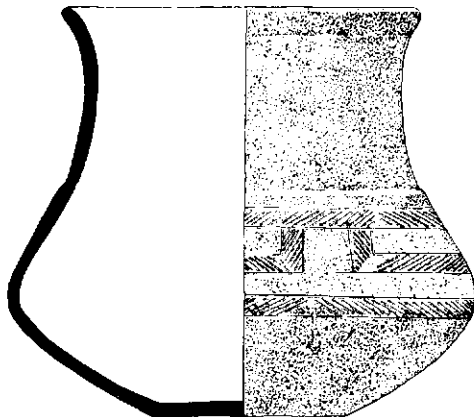
Istabyundersökningen summeras

Ett kåseri kring en räkneoperation

Av Karl-Axel Björkquist och Thomas Persson

Blekinge Museum, Box 111, 371 01 Karlskrona

En av landets viktigaste bebyggelsearkeologiska undersökningar under 70-talet har utförts vid byn Istaby i Blekinge under samarbete mellan Blekinge Museum, länsarbetsnämnden och länsstyrelsen i Karlskrona samt riksantikvarieämbetet. Omfattande grav- och boplat fynd från århundradena kring Kristi födelse ger här unika möjligheter att studera bebyggelseutvecklingen i en sluten bygd under ett avgränsat skede av förhistorien.

Det finns en fråga från filosofins utmarker, helt ofruktbar till synes och omöjlig att besvara. Den som nyligen upptäckt den, tycker gärna att den vittnar om skarpsinne och formulerar den med en glimt av knip-slughet. Den andre åter, som sedan länge haft den i förråd, använder den som tillhygge i omöjliga diskussioner. I sådan sammanhang kan det vara klädsamt om den serveras med en nypa cynism och lätt ironisk touche. »Vilket var först – hönan eller ägget?»

Frågan är av fundamental betydelse och som sagt omöjlig att besvara. Dess retoriska karaktär får inte hindra oss från att aktualisera den. Tvärtom, inom den huma-

nistiska vetenskap som kallas arkeologi och som förutsätts syssla med människans spår – till syvende og sidst med människan själv – måste den alltid hållas vid liv: höna, ägg – ägg, höna – höna . . .

Så länge människan – arkeologen nöjer sig med att beskriva den förhistoriska kvarlåtenskapen – C.-A. Moberg kallar det arkeografi – så länge är frågan efemär. Men inom den del av arkeologin som ömsom kallas bebyggelsearkeologi, ömsom socialarkeologi, får den plötslig dignitet. Människan – arkeologen ställer frågor om människor, människors verksamhet ger spår, utgående från frågorna tolkar arkeologen spåren: spåren sätta i system ger

människans bild, *imago hominis*, lika stiliserad som någonsin den medeltida illuminatörens. Eller är det så: människors verksamhet ger spår, spåren ger upphov till frågor som i sig bär en tolkning, tolkningen formuleras av arkeologen—människan. Skillnaden i tankegång är inte oväsentlig. Arkeologins för närvarande mest angelägna uppgift torde vara, trots alltjämt svag materialkännedom, studiet av människan omgiven av människor, kalla det socialarkeologi, kalla det bebyggelsearkeologi. Medvetenheten om problematiken hönan eller ägget är nödvändig för den uppgiften. De båda ovan relaterade tankegångarna representerar olika sätt att närma sig det klart formulerade eller töcknigt anade målet. Och ibland kan båda vägarna vara värda att gå, ledande mot samma mål. Vandringens vägmärken är vetenskapen om vägens ursprung, och den vetenskapen är viktig för värderingen av resultatet. Och resultatet? Inte är det målet, målet ligger vid horisonten, och den när man aldrig. Vandringen mot målet är resultatet och ibland mål i sig.

Bebyggelsearkeologi är ett vitt begrepp, olika definierat av olika forskare. Den korologiska aspekten är definitionernas gemensamma nämnare och den kan läggas som bas för en indelning av svensk bebyggelsearkeologi i makro- eller mikroanalyser. Till den förra typen hör den pågående utvärderingen av fornlämningsregistret för ekonomiska kartan. Den är en stort tänkt, kvantitativ analys, där den geografiska begränsningen utgörs av riket som helhet. Till den senare typen hör by- eller gårdsanalyser som projekten Eketorps borg, Hallebyundersökningen, Vallhagar eller Helgö. Däremellan finns många varianter, från de numera ganska sällsynta landskapsanalyserna i stil med Upplands bebyggelsehistoria och Gotlands bronsålder, till

bygdeundersökningar typ Fornlämningar och bebyggelse (Mälardalen). Inom både makro- och mikroanalysen ges möjlighet till kronologiska begränsningar, från det snävt kringskurna yngre järnålder i Skåne till den gränslösa Hagestad, för att ta närliggande exempel.

Hur olika dessa undersökningar är sinsemellan har de dock vanligen tre grundläggande begrepp i botten. Frågor om kolonisation, kontinuitet och kontakter ligger mer eller mindre uttalade vid valet av undersökningsprojekt, liksom de styr metodiken vid genomförandet av undersökningen.

De ovedersägligt flesta bebyggelsearkeologiska projekten har utformats just som mikroanalyser av geografiskt snävt ingärdade områden. Rummets trånga ramar framtvingar en kvalitativ analys på bekostnad av den kvantitativa. Skall generaliserande slutsatser kunna dras ur materialet fordras en ofta periodövergripande komplexitet. Det s.k. »rena» fyndet — som ju ofta anses särskilt eftersträvänsvärt — torde vara av tämligen ringa intresse i sammanhanget. Den ideala situationen förefaller vara kombinationen av boplat och gravfält inom ett så begränsat område att man kan förutsätta kontakt mellan komponenterna. Den bindningen behöver inte nödvändigtvis innebära samtidighet. Tvärtom kan det vara en fördel för hypotesbildningsarbetet om så icke är fallet.

Sedan hösten 1975 har författarna i olika repriser intensivundersökt knappt 3000 m² mark i Istaby på Listerlandet i Blekinge. Redan landskapets struktur gör området väl lämpat för arkeologiska undersökningar av berört slag. Listerlandet, Blekinges enda helåkersbygd, utgör den direkta fortsättningen av Kristianstadslätten. Stora arealer upptas av den utdikade Vesans dalgång, som delar av bygden i två hälfter. Vesan är

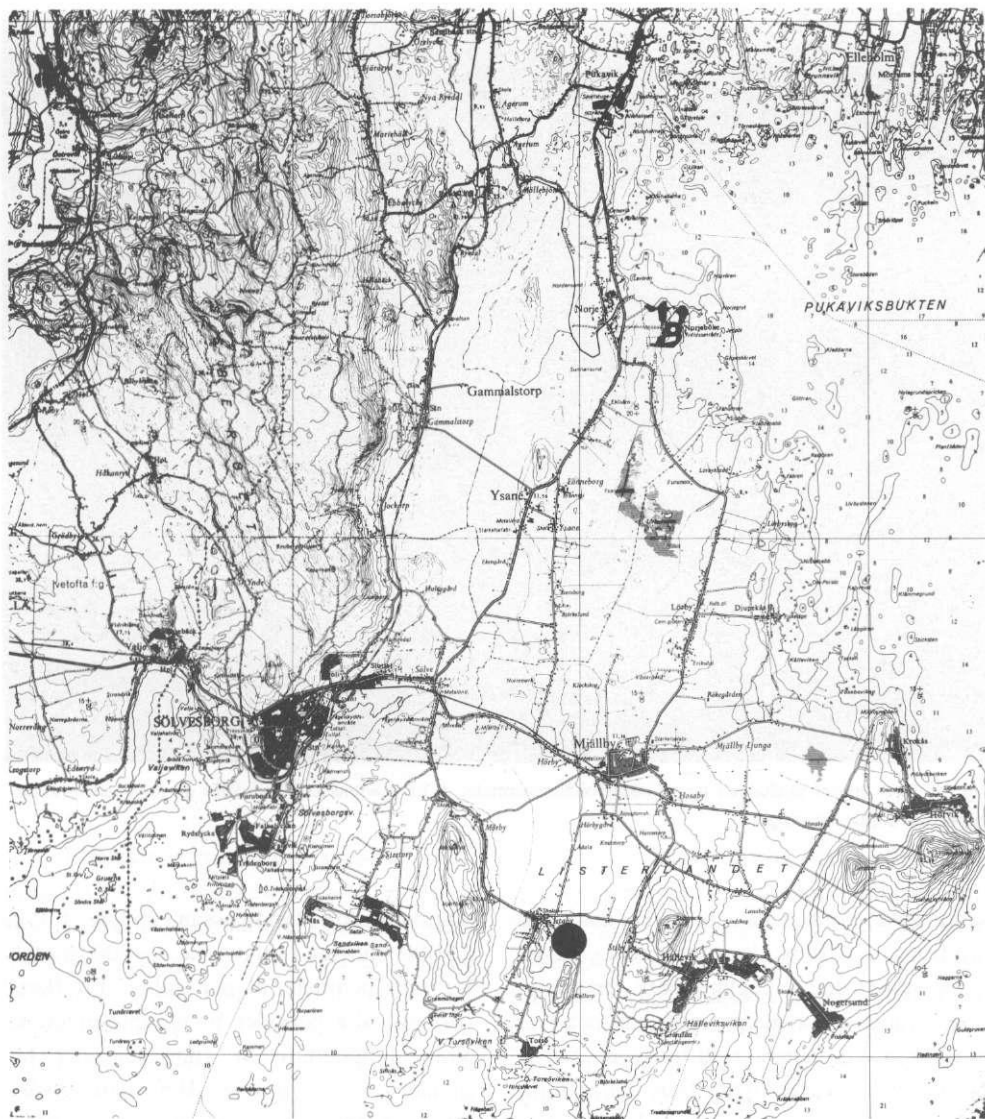

Fig. 1. Listerlandet är Blekinges enda heläkersbygd. Över de låglänta markerna reser sig morantackta restberg, i vars häng byarna vuxit upp. Istaby återfinns på halvöns södra del.

den största av de kärr- och mossmarker, som ännu för femtio år sedan blänkte i Listers skarpa vårsol och gjorde landskapet till ett sannskyldigt vattenland. Högt över de låglänta markerna höjer sig Ryssbergets domnanta profil sekunderad av ur kritberg-grunden uppstickande restberg med mjuka,

drumliniserade former. Listers bondbyar ligger i anslutning till dessa höjdparter, isolerade från varandra av det åkerhav som blivit utdikningarnas följd.

Undersökningsområdet är beläget på en åker strax öster om byklungan i Istaby. Det utgörs av en flack, till stor del flyg-

Fig. 2. Strax hitom byklungan ligger undersökningsområdet på en sandplåtå. Större delen av förgrundens åkrar upptas av boplatslämningar.

sandstäckt moränplåtå i lä av en markerad höjdrygg i Listers drumlinsystem. På tre sidor omges den av låglänt mark, ursprungligen vattensjuka ängar med här och var glimtar av klarvatten. Helt torrlagda har de blivit först i våra dagar. Den under forntiden odlings- och framför allt bebyggelsebara ytan är således starkt begränsad. Hela detta område har fosfatkarterats och redan nu kan sägas att ca 100 000 m² täcks in av mer eller mindre intensiv boplatssamhet. Den undersökta ytan är alltså en bråkdel av hela komplexet.

Vidden av Istabyundersökningen kan ges i några få data. Den omfattar, förutom kulturlager från huvudsakligen övergången bronsålder–järnålder, över 1000 anläggningar av varierande slag och ålder. Den

sammanlagda fyndmassan uppgår till ca 15 000 enheter omfattande 1–200 artefakter och benmaterial per enhet. Ett flertal förhistoriska perioder finns representerade. Från tidigneoliticum finns enstaka boplatssrester och gravar. Här märks också ett krukoffer, en trattbägare med några brända ben som placerats i en grop på boplatssn. Sparsamma boplatssrester tillhör övergången senneoliticum/äldsta bronsålder, bland annat daterade genom ythuggna pilspetsar, dolkfragment samt ett skifferhänge. Det stora intresset riktas emellertid mot boplatssn från övergången mellan bronsålder/järnålder, ett åkermellanspel under förromersk järnålder samt som sista komponent ett gravfält från äldre romersk järnålder.

Fig. 3. Resterna av två stensättningar från äldre romersk järnålder representerar den sista förhistoriska aktiviteten på platsen. Locket har lagts på, den äldre verksamheten är konserverad.

Vid Blekinge museums provundersökning 1975 påträffades resterna av en 10 m stor, översandad, rund stensättning. I dess mitt fanns ett gravschakt med en inrasad stenkonstruktion, under vilken syntes spår av en stockkista. Den döda låg på rygg och de efterlevande hade vid huvudet satt ned färdkost i ett meanderomerat lerkärl samt en hartstättad barkask med arbetsredskap: skära, läderkniv och syl. En järnkniv fullbordade utrustningen.

De fortsatta undersökningarna bekräftade snart misstanken om att den påträffade graven ingick i ett gravfält. Grav efter grav kom i dagen, än glest liggande, än i koncentrationer och ofta ordnade i rader. Hitills har ett 80-tal gravar undersökts men gravfältets verkliga utsträckning har ännu inte kunnat bestämmas i detalj.

Gravfältet ligger i sin helhet på odlad

mark och saknar synlig markering. Ursprungligen var förhållandet annorlunda. När plogskiktet avlägsnas i samband med undersökningen kommer rester av översandade stensättningar i dagen. Som regel är flertalet stenar borttröjda men genom försiktig grävning kan negativen efter dem framkallas. Gravmarkeringarna synes till övervägande del ha utgjorts av runda, enskiktade stenflak med en diameter av 7–8 m. Oftast finns en kantkedja av utvalda stenar, i något fall dubblerad. Stenmaterialet består i övrigt vanligen av 0,25–0,35 m stora, rundade stenar och mellan dessa en utjämnande fyllning av småsten. Stensättningarna ligger kant i kant, i några fall överlappande varandra, och har ursprungligen bildat ett närmast sammanhängande stentäcke, som först århundradens odlarmöda förmått rå på. Även andra grav-

markeringar hade förekommit. Några brandgravar hade en stenpackning för en stolpe; intill en fanns fundamentet till en rest sten. De nämnda gravformerna är alla karakteristiska för den äldre järnåldern i stora delar av landet.

Av de undersökta gravarna utgörs huvudparten eller 51 stycken av gravar med obrända lik. Utformningen är förvånansvärt enhetlig. Fem är orienterade i Ö-V eller ÖNÖ-VSV, de övriga alla i N-S, ibland dock med någon lätt dragning mot NNÖ-SSV. Den döde vilar alltid på rygg, i de förstnämnda gravarna med huvudet i Ö, i de sistnämnda med huvudet i N. Med få undantag är gravschakten fyllda med sten, vilken tillhör en sammanrasad konstruktion kring gravrummet. Spår efter träkistor, uppenbarligen stockkistor, finns i flertalet gravar.

Också gravgåvornas placering och sammansättning är mycket regelbunden. Vid huvudändan står alltid ett lerkärl, i något fall två. I anslutning till kärlet finns en kniv, den outhärliga matkniven. I graven har ofta också en svepäska satts ned. Placeringen för denna varierar dock något. Vanligen står barkasken vid huvudet eller bröstet på den döde, någon gång vid fotändan. Askens innehåll är enahanda: sadelmakarkniv och syl. I hela 12 gravar återkommer läderbearbetningsredskapen, i fyra fall tillsammans med en skära. Lerkärlet i de sistnämnda gravarna är egendomligt nog alla meanderornerade. En barkask innehöll en liten fotbägare i keramik samt en sländtrissa.

I omedelbar anslutning till skelettgravarna finns också brandgravar. Enkla brandgropar, där brända ben och en del bälrester samlats i en grop i marken, dominerar. På ett par undantag när saknar de gravgåvor. Tre urnegravar framkom i gravfältets centrala del. I två fanns bikärl, små

eleganta dryckesbägare och en rustik lerkopp. Käriformerna överensstämmer väl med fynden från skelettgravarna. Under några stensättningar fanns slutligen utspridda benlager, där de sparsamma gravgåvorna låg bland de brända benen.

Några gravar skiljer ut sig markant från de övriga. I en grav, djupare och vidlyftigare än de andra, låg två lik. En man hade gravlagts med sina vapen: sköld, spjut och kniv. Vid hans vänstra sida fanns skelettet av en spenslig individ, sannolikt en kvinna. Vid huvudändan stod ett meanderornerat lerkärl. En rikt utrustad kvinnograv måste likaså uppmärksammas. Skelettet var helt förmulnat så när som på tänderna. I höjd med axelpartiet låg två bronsspännen med inläggningar i guld och silver. Ett något större spänne, belagt med silverbleck, påträffades mellan dessa. Vidare bar den döda en kedja av guldfolierade glaspärlor och i håret en silvernål med profilerat huvud. Vid den dödas huvud stod det sedvanliga lerkärl, denna gång en svartglättad, höghalsad kruka. Intill dräktspännena hade fragment av kläderna bevarats, dels ett tunt ylletyg i kypertbinding dels ett kraftigare i tuskåft. I detta sammanhang kan även nämnas två mansgravar med eneggade kortsvärd. Båda svärderna hade bevarad skida av trä och låg vid axelpartiet. Utrustningen i övrigt bestod av lerkärl och kniv. Bortsett från de obligatoriska matknivarna är dessa gravar nästan ostentativt fria från arbetsredskap.

Av fynden är dräktspännena lättast att datera. De tillhör en grupp spännen, som bl.a. är företrädd i Ostpreussen, och bör ha tillverkats under 1. århundradet e.Kr. Ytterligare ett par spännen från brandgravar kan likaså hänföras till romersk järnålder. Av vapnen är svärderna ännu under konservering och har inte kunnat detaljstuderas men typen är allmän kring Kr.f., vilket

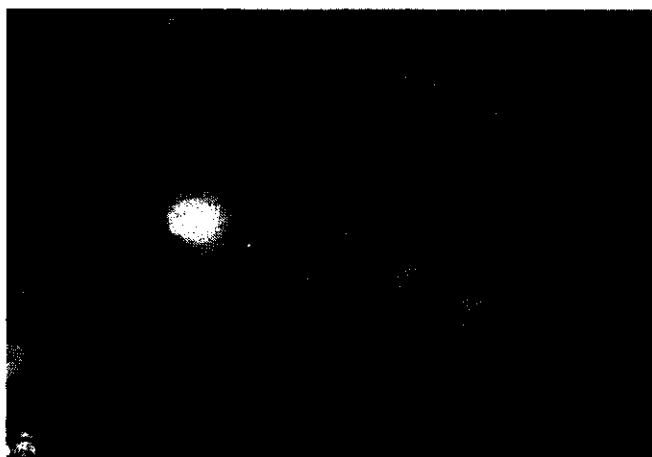
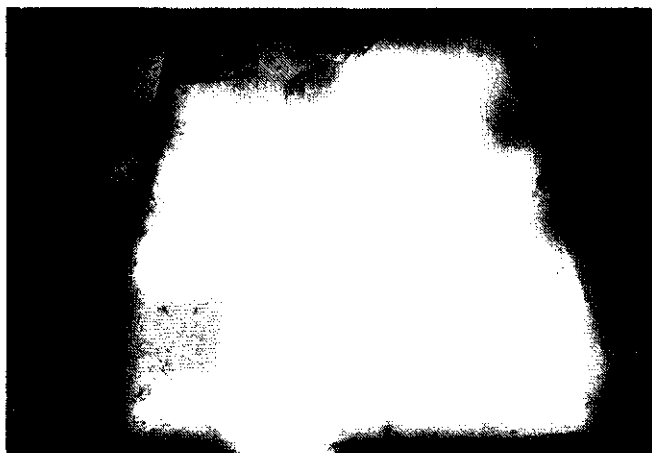

Fig. 4 a-c. En standardgrav under utgrävning. Under stenfyllningen framträder resterna av en stockkista i gravschaktet. Gravgåvorna, en syl, en läderkniv och en bågare ligger vid huvudänden.

Fig. 5. Någon gång har ett par lerkärl med olika funktion satts ned i graven, här en spillkum och en kopp. Intill den senare låg en läderkniv och en syl, infällda på bilden.

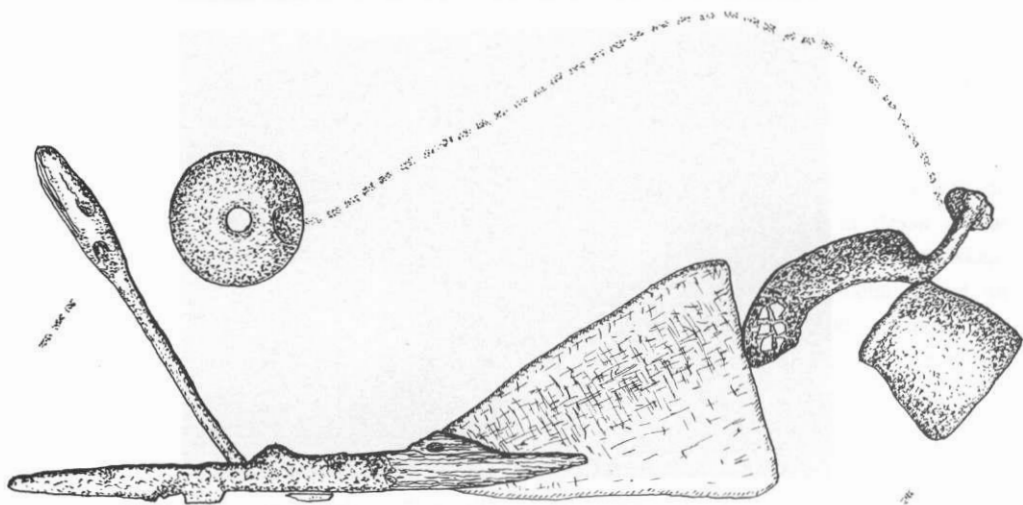

Fig. 6. En barkask med sitt innehåll: krumkniv, sylar, sländtrissa, lerkopp och en platta av lera(?). Sadelmakarattributen, som återkommer gång efter annan, visar på långtgående specialisering i ekonomin.

Fig. 7. Några gravar representerar de besuttna, här en dubbelgrav där mannen jordats med sina vapen och sin kvinna.

också gäller spjutspetsen från dubbelgraven med sitt extremt lilla blad. Gravgåvor som skärar och sadelmakarverktyg är likaså karakteristiska för de båda århundradena kring vår tideräknings början. Också i keramiken är det den tidiga romerska järnålderns formspråk som möter. Kärnen är genomgående av hög kvalitet och med rikt varierad formgivning. Endast ett mindretal är ornerade, sex med meander, ett par med vinkelband samt med enkel linjeorning.

Mynningskanten är ofta tydligt facetterad, övergången mot buken kraftigt betonad med en hälkål. I materialet finns ett par fotbägare, som tydligt röjer släktskapen med romerska silverformer. Gravfältet synes således av de hittills framkomna fynden att döma ha varit i bruk århundradena kring Kr.f., på sin höjd fram till omkr. 200 e.Kr.

Under flera av stensättningarna fanns vidsträckta brandlager. Marken hade up-

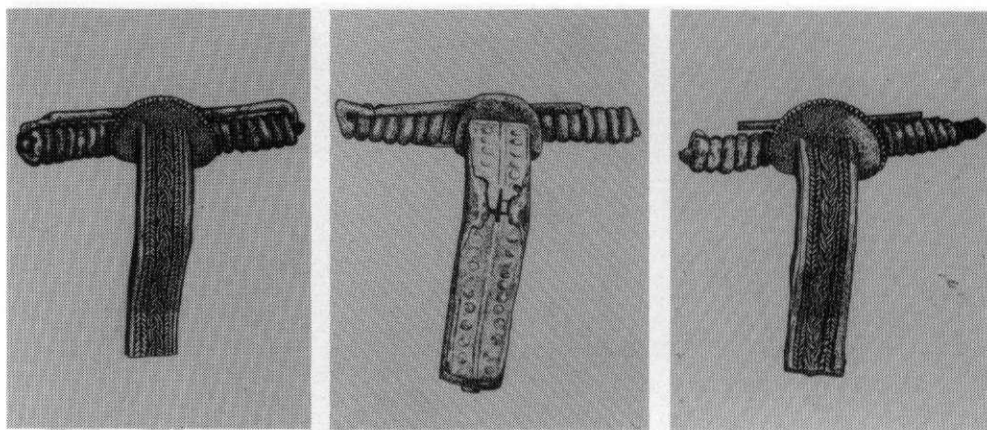

Fig. 8 a-c. Tre dräktspännen, guld- och silverromerade fibulor av ostpreussiskt ursprung, antyder en transitohandel, där Roms arméer och Istabys överklass är slutstationer.

penbarligen svetts av i samband med begravningen, något som är väl belagt också på annat håll. Ofta antas detta ha skett av religiösa skäl, en rening genom eld, men onekligen kan också rent praktiska orsaker ligga bakom. Busk och sly har helt enkelt bränts av som en nödvändig förberedelse för gravsättningen, att sedan bränningen i sig också kan ha haft en rituell betydelse är fullt rimligt. Gravkulten har uppenbarligen spelat en betydande roll i den dåtida religionen. Några exempel skall här nämnas. I kanten av en stensättning påträffades en hårdgrop. Ovanpå packningen av skörbränd sten låg bitar av ett lerkärl. Kärlet var kraftigt demolerat av sentida plöjning men har kunnat rekonstrueras. Det är ett ytterligt formfulländat exempel på den äldre romerska järnålderns keramik, svartglättat och ornerat med s.k. falsk meander. Ett närmast identiskt kärl hittades senare i en av mansgravarna med kortsvärd. Intill kärlet låg bitar av en likaså sönderplöjd barkask med sadelmakarkniv och syl. Några brända ben påträffades ej i anslutning till härden. I ytan på ytterligare några stensättningar låg koncentrationer av krukskärvor och bitar av hartstätning. Fyndförhållandena visar att de bör härröra från

kärl, som satts ned hela på platsen men senare krossats i samband med stenröjning och odling. Mera bestående som offergåvor var de båda gravklot som hittades i en av stensättningarna. Som så ofta låg de i sekundärt läge bland stenfyllningen. I samma stensättning hade man knackat in en skålgrop i en av fyllnadsstenarna. En sådan fanns också på en av randstenarna till en barngrav men denna gång redan från början dold under jord. Skålgropar uppträder frekvent på bronsålderns hällristningar men sedvänjan lever uppenbarligen kvar långt in i järnåldern, åtminstone fram till 500-talet e.Kr. och då ofta just i samband med gravkulten.

Det förhistoriska gravmaterialet ger inblickar i tidens religiösa föreställningsvärld liksom i det dåtida samhällets struktur, sociala skiktning och näringsliv. En detaljerad analys förutsätter emellertid att grundläggande frågor om kontinuitet och användningstid är lösta, vilket betyder att ett gravfält bör totalundersökas. Denna målsättning är visserligen ännu inte uppfylld i Istaby men antalet undersökta gravar är redan nu tillräckligt stort för att ge underlag till en diskussion.

Som framgått av det föregående om-

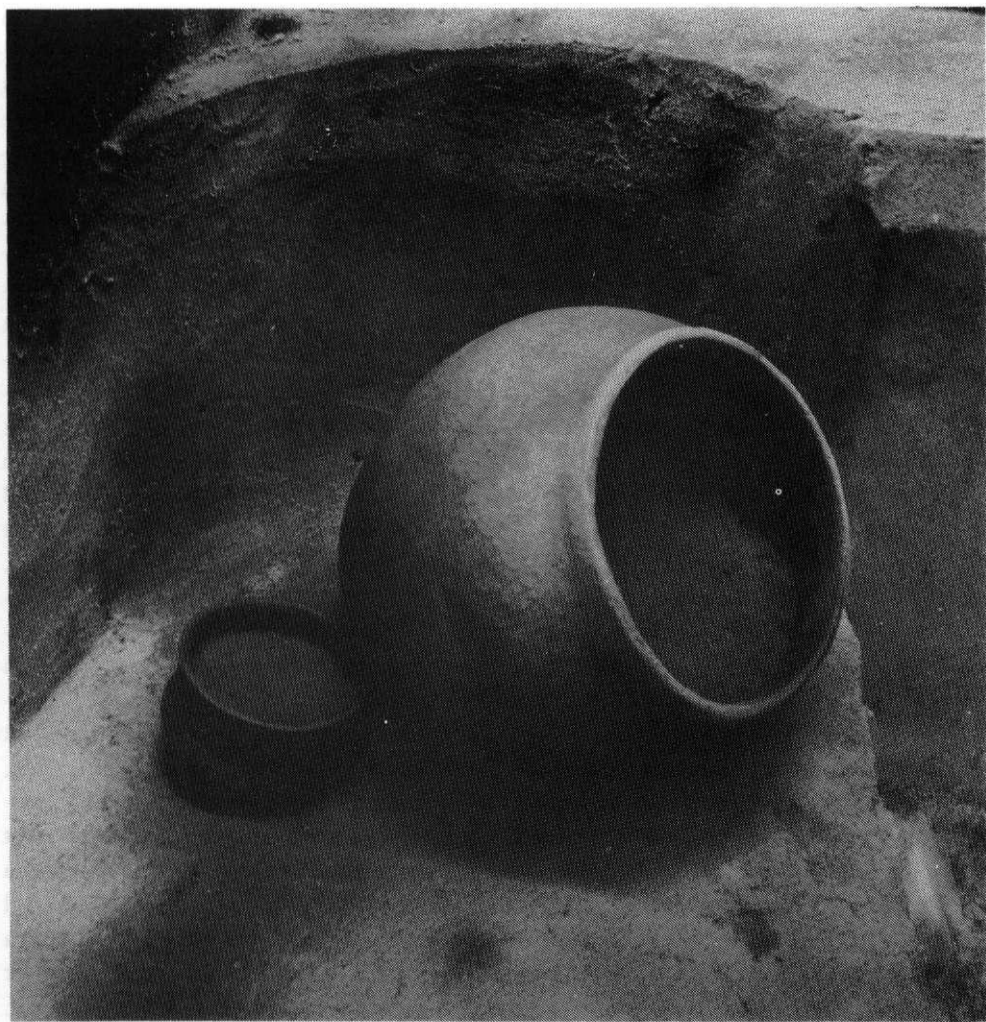

Fig. 9. Drygt en tredjedel av gravarna är brandgravar. På botten av det stora kärlet låg en handfull brända ben, huvudsakligen käkfragment. Intill benbehållaren står ett dryckeskärl.

spänner de framkomna gravarna en period om ca 200 år. Skelettmaterialet är genomgående fragmentariskt bevarat p.g.a. markens beskaffenhet. Resultatet av benderminationen föreligger ännu inte men sannolikt får en könsbestämning till väsentliga delar byggas på gravgåvornas sammansättning, en i många stycken vanskelig uppgift. Däremot kan barngravarna klart urskiljas. De uppgår till närmare 50 % av det totala antalet undersökta skelettgravar,

en ovanligt hög siffra i jämförelse med likartade undersökningar, vilken dock förklaras av grävningstekniken med stora, totalundersökta ytor. Trots betydande brister torde gravmaterialet i Istaby vara väl ägnat för en framtida beräkning av populationens storlek och sammansättning.

De dödas utrustning komponerades efter gängse traditioner och sedvänjor men diktades utan tvekan också av vad som var nödvändigt och väsentligt i den egna var-

dagen. Att det var bönder som bodde i Istaby då som nu, behöver vi inte tveka om. Däremot låg tyngdpunkten den gången snarare på kreatursskötsel än på regelrätt jordbruk, en följd av terrängförhållandena med vidsträckta sankmarker och förhållandevis begränsade odlingsbara ytor. Ovan har några präktigare utrustade gravar nämnts, vilka synbarligen representerar de besuttna i detta järnålderssamhälle. De kontrasterar mot huvudparten, standardgravarna, som med sina jordnära arbetsredskap tydligt röjer den gravlagdes profession och samhällsställning. Bland gravgåvorna återkommer redskapen för läderbearbetning, krumkniv och syl, i inte mindre än dussinet gravar. Detta hantverk måste således ha intagit en särställning i Istaby vid denna tid och inte bara där, samma bild möter också på samtida öländska gravfält liksom i de rika jordbruksbygderna i Öster- och Västergötland. En sådan specialisering förutsätter goda avsättningsmöjligheter. Det dåtida självhushållet fordrade förvisso stora mängder skinn- och läderprodukter men frågan är om det räcker som förklaring. Vartför uppträder i så fall krumknivarna i gravarna bara århundradena kring Kr.f.? Behovet var ju rimligen lika stort också senare under järnålder. Om vi lyfter blicken något klarar bilden. Det romerska imperiet är under uppbyggnad vid denna tid. Vid mitten av 1. århundradet f.Kr. hade Caesars legioner nått Rhen. Trots ihärdiga försök till ytterligare expansion norrut kom rhengränsen att stabiliseras under några hundra år. Men Pax Romana vidmakthölls inte utan stora ansträngningar. I kastellen bakom Limes hölls betydande garnisoner, trupper som krävde underhåll i form av födoämnen och material. En betydande import av förnödenheter skedde över gränsen, i första hand från de angränsande germanska områden

men sannolikt också från mera avlägsna trakter som Danmark och Sydsandinavien. Handelsutbytet får väl p.g.a. avståndet tänkas ha skett genom mellanhänder kanske i flera led. Vad som är viktigt i sammanhanget är emellertid att Norden på detta sätt kom att påverkas av det politiska skeendet nere i Europa. Födoämnena var kanske den viktigaste posten i gränshandeln. I stora delar av Sydsandinavien menar man sig just under romersk järnålder kunna påvisa en förändring i jordbruket från ett extensivt till ett intensivt utnyttjande av odlingsmarken. Följden torde ha blivit ett visst överskott, som med fördel kunnat exporteras på samma sätt som tidigt skedde på de brittiska öarna, där betydande mängder spannmål utskepades till Gallien och gränsområdena. Också animalieprodukter var åtråvärda liksom skinn och läder. Den romerska ockupationsarmén behövde mängder av läder till rustningar, vapendetaljer, seldon, rep, tält m.m. U. E. Hagberg har med utgångspunkt från det öländska materialet visat på möjligheten att Öland liksom vissa andra områden i Sydsverige levererat läder till Romarriket, vilket skulle förklara de många gravfynden med sadelmakarverktyg under denna tid. I utbyte har man fått mynt, metallkärl, glas m.m., produkter som också möter rikligt i det öländska fyndmaterialet. I Istaby lyser de romerska praktföremålen ännu med sin frånvaro men de ständigt återkommande läderredskapen tyder avgjort på att man också här anpassat sig till en lukrativ marknad. De vidsträckta sankmarkerna och sidvallsängarna gjorde det möjligt för istabybönderna att hålla stora besättningar. Stallfodringen under vintern måste emellertid ha varit ett problem liksom ännu för gårdagens bonde. Lösningen var en omfattande utslaktning mot senhösten.

Fig. 10. Under stensättningarnas skyddande täcke har årderspår bevarats. Åkern bröts under tidig järnålder i den övergivna gårdstomtens rika mylla.

Gravfältet från äldre romersk järnålder anlades på gammal åkermark. Under stensättningarna har spåren efter bondens årder konserverats i sanden. Årderspåren finns över större delen av den undersökta ytan men är bäst bevarade under det skyddande stentäcket. Eftersom ett årder inte vänder jorden, måste man plöja i flera riktningar, vilket ger den karakteristiska kryssmönstring som avslöjas vid en undersökning. Skiljet mellan åkertegarna framgick av zoner med parallella årderspår; endast i ett fall kunde en bevarad, begränsande stensträng påvisas. De forntida åkerytor, som på detta sätt dokumenterats, måste ha övergetts senast kring Kr.f., sannolikt som en följd av bristande gödsling men också beroende på vinderosionen, då som nu ett problem för slättlandsbonden.

Årderspåren skär i flera fall över härdar och gropar, tillhörande den boplats som föregått såväl åkrar som gravar. Redan den forntida bonden hade gått hårt fram med bebyggelselämningarna. Det fosfatrika kulturlager, som utbildats under boplatstiden, hade odlats upp och därmed hade också ytligt liggande konstruktioner ärjats sönder. Trots detta har i runda tal 900 anläggningar hittills undersökts. Flertalet är stolphål och gropar av skilda slag men också huslämningar har påträffats. Minst fem hus har hittills kunnat undersökas. Samtliga är klinehus med risflätade, stolpburna väggar. Det största var inte mindre än 25 m långt och 6 m brett, orienterat i Ö-V och med samma karaktäristiska dragning mot ÖSÖ-VNV, som så ofta möter i de danska husen från äldre järnålder. Denna orien-

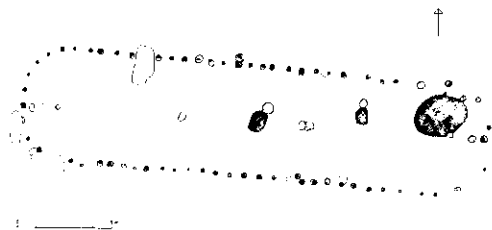

Fig. 11. Av den stora boplatsens hus har endast bottenskiktet bevarats. Längan på bilden torde ha varit indelad i fähus och folkstuga.

tering har ytterligare tre av istabyhusen. Den långa sydfasaden har på så sätt varit väl exponerad för solen. Orienteringen diktterades dessutom säkerligen av den förhärskande vindriktningen. Det långa huset synes ha varit uppdelat i två funktioner, bostadsdel och fähusdel. Golvskiktet var visserligen förstört men i den östra delen fanns tre bevarade hårdar, något som helt saknades i den västra. Huslämningen begränsades av en rad stolphål, placerade med 60 cm:s mellanrum. Gavlarna var rundade. Hustypen är väl känd framför allt från Jylland, där bättre bevarade fynd avslöjat konstruktionen. Husen har haft en klen flätverksvägg, utanför vilken funnits en rad stolpar som burit upp taket. Som regel kan endast spåren efter de senare påvisas. Takåsen hade stöttats av en rad mittstolpar, vilket tyder på en tämligen lätt konstruktion, sannolikt ett vasstak. Rörtaken har gammal hävd på Lister, i äldre tider ett vattenland med obegränsad tillgång på detta taktäckningsmaterial. I istabyhusets centrala del fanns två motställda ingångsöppningar. De övriga husen ligger i nära anslutning till det här beskrivna och uppvisar i stort samma konstruktionsdetaljer. Husens funktion och relativa datering kommer att diskuteras i annat sammanhang. Fynden från husen är genomgående fåtaliga men ger en allmän datering till övergången mellan bronsålder

och järnålder, ca 500 f.Kr., vilket väl stämmer med erfarenheterna från Jylland och övriga Sydsandinavien. En del grövre hushållskeramik har framkommit och i anslutning till en lerpackad hård i det stora huset påträffades bl.a. vävtyngder och slaggl.

Från kulturlagret och övriga anläggningar från boplatstiden stannar andra fynd, som var för sig lämnar uppslag till förståelsen av istabysamhällets ekonomi. Vävtyngderna från det stora huset kompletteras av sländtrissor i lera och sten. Smidesslaggen talar sitt tydliga språk men också annan slaggl förekommer. I sammanhanget förtjänar påpekas att myrmalm utvunnits i dalen mellan Stiby och Istaby med bl.a. ett stort, nu utplöjt slagglvarp på en knapp kilometers avstånd från boplatsten. Några degelfragment och en bronssten med kvarsittande gjutskägg vittnar om förtrogenhet med arbeten i ädlare metall.

En annan art du feu, krukmakarens hantverk, representeras av ett flertal krosstenar — de flesta lösfunna — men mest värtaligt av en enkel brännugn, där två misslyckade krukor stod på plats.

Men de flesta fynden berättar om vardagslivet med födans beredning och anskaffning, som vanligt är. En grupp lätt identifierbara anläggningar tillhör denna kategori: hårdar och ugnar av skilda slag, sannolikt till dels anlagda under bar himmel. En skubbekvarn, för övrigt påträffad i en instörtad ugn, kompletterar.

Vatten är en förutsättning för allt liv och i den nu så torra åkern fanns två brunnar. I den ena låg en egendomlig deposition, kanske ett offer till någon källgudomlighet eller varför inte en vattennymf: ett trettiotal vanligen helt små bitar rå bärnsten, nu med slocknad och fadd yta. De bitarna bör man se i sammanhang med den bärnsten som här och var uppenbarats

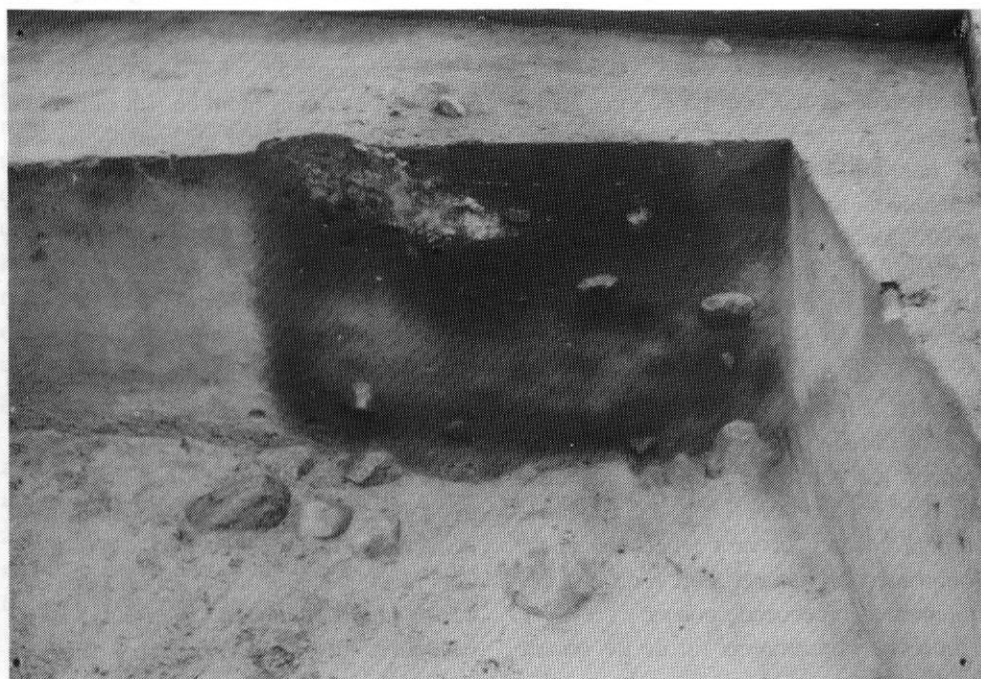
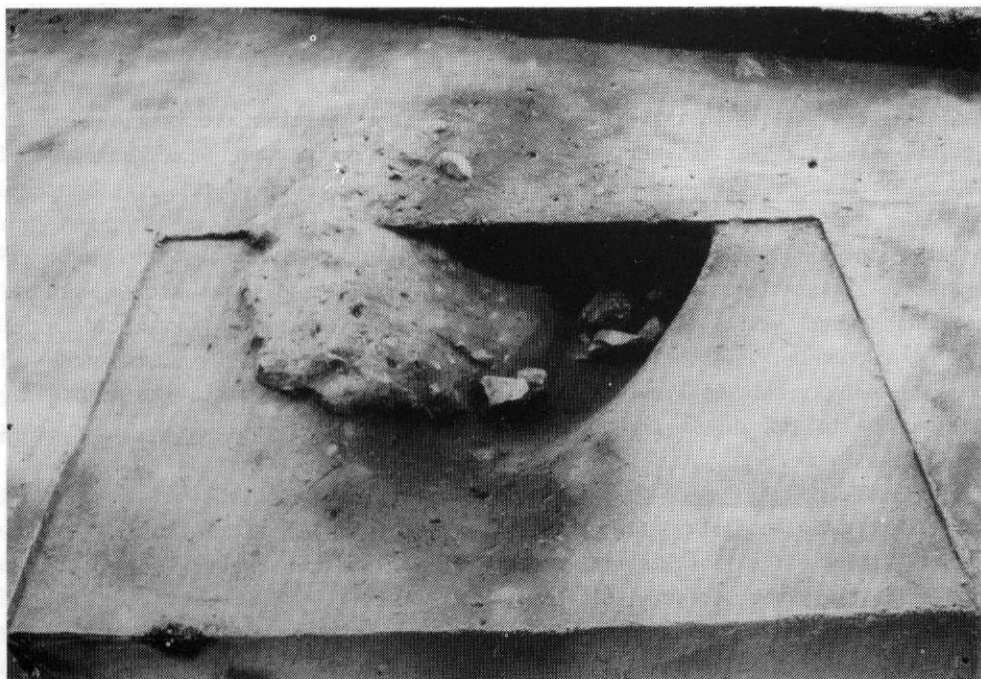

Fig. 12 a-b. Två stadier i utgrävningen av en ugn. Sporadiska rester återstår av lerkappan.

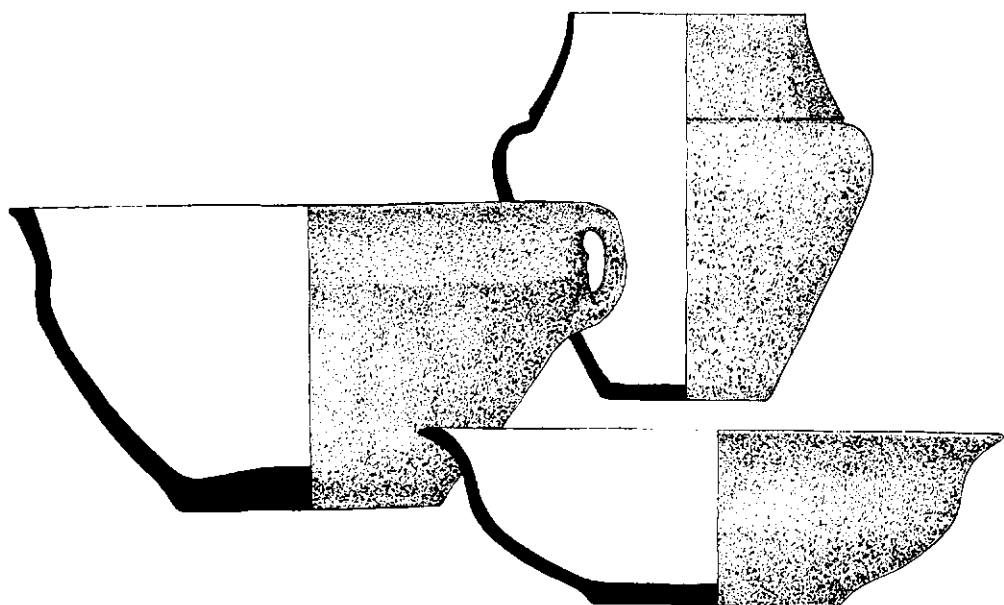

Fig. 13. Tre rekonstruerade kärl ur en och samma grop antyder boplatsens bakre gräns. De är alla goda exponenter för den yngre bronsålderns fornspråk.

i kulturlagret. Det är alltid små bitar, högst halvannan centimeter stora, och alltid obearbetade så när som på en eller ett par klyvytor. Annan bärnsten förekommer inte. En tolkning ligger nära till hands: bärnstensbitarna torde vara något slag av värde-mätare, sköna att äga, dugliga till att offra och föregliga att tappa.

När vi i det följande skisserar en möjlig modell för utvecklingen på istabyrenan för att få ett diskussionsunderlag inför det fortsatta forskningsarbetet, är ett faktum särskilt förtjänt att framhålla. De vunna resultaten har nåtts på en ytterligt begränsad yta och fynden vore i sig inte så märkvärdiga om inte så varit fallet. Det är det komprimerade rummet som förlöser komponenternas inneboende potens.

Intresset koncentreras till de tre senaste fyndkomplexen i Istaby: boplatsen från yngre bronsålder/förromersk järnålder, åkermellanspelet från förromersk järnålder

och gravfältet från äldre romersk järnålder.

Då komponenterna boplats-odlingsyta-gravplats återfinns inom en och samma yta och stratigrafiskt visar en kronologisk succession, följer att en boplatsförskjutning måste ha ägt rum. Boplatsen från yngre bronsålder/förromersk järnålder är känd men inte dess odlingsyta eller gravplats. Från ren förromersk järnålder har vi en odlingsyta men var brukarna bodde eller begrovs vet vi ej. Vi känner gravfältet från äldre romersk järnålder men var finns motsvarande odlingsyta och boplats?

Troligen har vi rätt att förutsätta en relativt konstant population under den behandlade tidsperioden, 500 f.Kr. – 200 e.Kr. Gravfältet existerar under ca 200 år. Därutöver kan vi tämligen säkert anta, att ett stolpburet hus av det slag som finns på boplatsen av fysiska orsaker äger bestånd högst 50 år. Om vi postulerar att motsvarande odlingsyta, uppdelad på flera

successiva åkrar, samtidigt är förbrukad p.g.a. bristande gödsling, blir en boplatshörflyttning naturlig. Med iakttagande av de kronologiska enheterna ger detta fyra boplatshörflyttningar under den 200-årsperiod gravfältet används. Denna vandring begränsas av yttre betingelser, som bosättningsområdets naturliga gränser, trycket från grannar och av bosättningens inre behov. Med istabyfyndplatsens erfarenheter för ögonen är det vidare antagbart, att även gravplatsen flyttas, låt säga vart tvåhundra år.

Här måste en brasklapp skjutas in. En förutsättning för att modellen av istabysituationen skall kunna sammanfogas till ett helt, är antagandet om en absolut lagbundenhet. Då detta är en främmande faktor i av människan påverkbara skeenden, får det följande ses som en idealbild, med möjlighet att låna vissa poänger till belysning av en forntidsverklighet.

Förskjutningen i tid och rum kan ses som en integrerad spirallrörelse, den enda kurva som fullt ut förmår täcka ett skeende med oändlighetsperspektiv inom ett slutet rum, vore det några tunnland i Istaby, vore det världen. Tre sådana kurvor tarvas, förknippade med osynliga bindningar. Boplatshörflyttningen och åkerkurvan har samma rytm, med ett »nedslag» vart femtionde år. Till dessa båda likformiga spirallrörelser fogas en tredje — med långsammare rytm — gravplatshörflyttningen.

Med en kontinuerlig bosättning finner vi, att den i modellen fastlagda bosättningsytan utnyttjas optimalt på låt säga drygt tusen år, d.v.s. all tillgänglig mark tas under någon period i anspråk av minst en aktivitet. Vissa begränsade ytor upptas då av

enbart åkrar, vissa av boplatser och vissa av gravfält, eller olika konglomerat av samtliga komponenter eller några därav, t.ex. gravfält på åker på boplatser, som inom det aktuella undersökningsområdet. Möjligheten till s.k. »rena» boplatshörflyttningar är här ytterligt begränsad. Vidare kan modellen belysa varför boplatshörflyttningar i form av krukskärvar, skörbränd sten etc. återfinns inom stora, till synes sammanhängande ytor. Dessutom, för kontinuiteten besvärande lakuner inom den gravfältsbaserade bebyggelsearkeologin får här sin möjliga förklaring. Två från varandra skilda kronologiska skikt inom »ett och samma» gravfält utgör då i själva verket två på varandra lagda gravfält, som tillhör samma bosättning. De felande gravanläggningarna kan då sökas inom andra delar av bosättningsytan. Kontinuitetsproblemet blir skenbart.

Undersökningens första etapp går nu mot sitt slut. Mycket återstår innan det ånyo blir aktuellt att gräva vidare i Istabys jord, många förmålsbeskrivningar skall göras, många iakttagelser vägas, många tankar formuleras.

Det finns en fråga från filosofins utmarker. »Vilket var först — hönan eller ägget?» Låt oss svara så här: en höna värpte ett ägg, som blev dess kvarlåtenskap. Det ägget har vi nu försiktigt tagit håll på, i hopp om att finna en levande kyckling, som, kommen till mogen ålder, skall värpa nya ägg, lika fyllda av möjligheter som ursprungsågget. Ju fler befruktade ägg, desto större möjligheter har vi att vinna vetskap om hönans verkliga utseende, hönans idé. Och det skulle inte förvåna om hönans idé var ett ägg.

Byggnadstradition och hembygdsgårdar

Av Gösta Arvastson

Folklivsarkivet, Finngatan 8, 223 62 Lund

I äldre tid hörde det skånska byggnadsskicket intimt samman med landskapet. Bonden tog vad han behövde till sitt hus ute på markerna. Byggnadsskicket var alltså anpassat till naturens egna förutsättningar. Men samtidigt var det många andra faktorer som slutgiltigt bestämde byggnadernas utseende och teknik.

Den som har tittat in i en riktigt gammal gård känner säkert till hur bostadslängan är disponerad. Alla rummen ligger i rad. Först kommer man in i ett stort kök intill dagligstugan. Golvet brukar vara belagt med sten. Under den sotiga skorstenen finns härdpallen eller illaren, där maten lagades över en öppen eld. Innanför illaren ligger bakugnen, som röjer sin existens genom lucka framtill. I dagligstugan står en sättnug och där finns också det stora stugubordet med sina bänkar. Bortom dagligstugan finns ett »gästrum». Längst bort vid gaveln ligger ofta ett kallt rum, en »sommarstuga», som nyttjades vid dansnöjen och julstugor. Ett sådant rum kunde användas till mycket annat, en funktionsblandning som ofta utmärker äldre tiders bostäder. Avståndet från köket till de yttersta rummen blir alltså tämligen långt.

Överallt i Europa där traditionella stolpkonstruktioner förekommer har det varit vanligt att disponera bostäderna på det här sättet. Stolpkonstruktionerna kan vara av två slag med väggfyllnaden som skiljemärke. I båda fallen byggs väggen upp av stolpar. De står vanligtvis förankrade i fotträn, som vilar på marken. Upptill hålls stolparna samman av ett hammarband eller

lejden, som man brukar säga i Skåne. Fyllningen i väggarna varierar. Korsvirkeshusen brukar ha lera, lersten eller tegel medan skiftesverkshusen har väggar av lig-gande timmer, eller s.k. bälar. De sträcker sig från stolpe till stolpe och ligger lagrade ovanpå varandra i skiften.

Den traditionella skånska längan har många släktingar nere på kontinenten. Man behöver inte söka längre än på andra sidan Öresund för att finna motsvarigheter. Det själländska korsvirket stämmer i allt väsentligt överens med det skånska. På vissa delar av Jylland finns det också byggnader i skiftesverk i trakter med bättre skogstillgång – liksom i Skåne. Riktat man blicken mot sydost, mot andra sidan Östersjön, blir resultatet liknande. I det äldre slaviska byggnadsskicket var stolpbyggnadstekniken och längorna vanliga med väggar i lera eller skiftesverk. De skånska husen är alltså inte alltid så lätta att förklara i ett svenskt perspektiv utan visar lika mycket på kulturkontakter. Vad är det då som har gjort längorna så vanliga – mer än tekniken? Den gynnar en hopkoppling av rum i långa rader. Men man kan ändå inte låta bli att tvivla på, att enbart byggnadstekniken skulle vara avgörande för husens utformning.

I den äldre byggnadskulturen fanns ett samboende mellan människor och djur, vilket kommer till uttryck i en del tyska och frisiska byggnadstyper än idag. Dessa byggnader har ofta väldiga takresningar, som spänner över allt vad en bondgård behöver i form av bostad och utrymmen för

Fig. 1. Blekingestugan, högloftsstuga som flyttats till Kulturen i Lund. Foto Kulturen.

kreaturen. En speciell typ av dessa anläggningar, de s.k. sachsiska husen, spreds under 1800-talet längs den tyska Östersjö-kusten in i det dåvarande Ostpreussen.

Hur man än letar så finner man inga motsvarigheter i Skåne. Takresningarna och den kraftfulla konstruktionen saknades, men idéerna om bostadens placering intill fähuset eller stallet hade samma betydelse här hemma. Grunddragen hos de senare lägorna fanns utbildade redan i järnålderns långhus med stora tak och låga väggar, byggda som jordvallar. Taken stöttades invändigt av kraftiga stolpar. Ena delen av långhuset fungerade som boningsrum med en öppen härd och i ljusskenet skymtade korna, som stod i husets andra ände. Det var embryot till alla de hustyper, som fått benämningen skånska längor.

Under medeltiden förändrades bilden och boendet tenderade att bli mera differentierat. Det var nu inte lika självklart att alla mänskliga aktiviteter skulle försiggå i ett enda rum även om detta var stort. Utvecklingen gynnades av att korsvirkestekniken vid denna tid var i allmänt bruk, vilket framgår av Skånelagen. Den nedtecknades på 1200-talet. Med korsvirkestekniken följde nämligen möjligheten att radgruppera rummen och därmed att skapa en större differentiering än tidigare. Liknande tendenser förekom i skiftesverkshus och knuttimrade byggnader.

Tidigt under medeltiden började en speciell bostadsform, som just baserades på en radgruppering av rummen, att vinna spridning. Det var de s.k. högloftsstugorna, som uppfördes i skiftesverk eller knuttim-

ring. Byggnaderna var ganska säregna med sina höga bodar eller loft, som flankerade den låga ryggåsstugan med torvtak och rökhål. På 1700-talet betraktades sådana byggnader som urmodiga, men in i vår egen tid har de förekommit i de nord-skånska skogsbygderna.

Ur värmeteknisk synvinkel var högloftsstugorna fulländade genom att värmen spred sig från eldstaden i stugan ut i bodarna och upp till loften. Där förvarades spannmålen, som alltså höll sig torr. Etnologen Sigurd Erixon ansåg att just spannmålsförvaringen uppe på loften var en nyckelfaktor när det gäller att tolka byggnadstypens förebilder bland byggnader i de medeltida östersjöstäderna. Här var det inte ovanligt med höga spannmålsmagasin i direkt anslutning till köpmännens bostäder. Att förvara spannmål på det här sättet blev ett permanent drag i den skånska byggnadskulturen. Man kan ju fortfarande se rågspill eller korn och vete på loftet i gamla hus. För den skull behöver det inte vara fråga om några högloftsstugor. Funktionen har levt vidare även om byggnaderna har förändrats.

Även på ett annat sätt hade högloftsstugorna en möjlighet att leva vidare som bostadssidé. Visserligen förändrades husen till det yttre men trots förändringen levde de vidare och blev ett slags mönster för böndernas bostäder i Nord- och Mellanskåne långt fram på 1800-talet. Borta var de höga bodarna. Hela huset hade samma takhöjd men bakom skalet gömde sig en planlösning, som direkt erinrade om föregångaren. De gamla husen förändrades alltså bara till utseendet därför att gavlarna fortfarande inrymde stora, kalla rum, som fungerade som kamrar och sommarstugor. På vardera sidan av stugan fanns de långsmala farstugångarna, som tidigare hade legat i bodarna. Även om bostaden låg under ett och

samma tak så förekom det ibland inre gavlar på loftet. Man kunde egentligen fortsätta uppräknningen av detaljer, som direkt leder tillbaka till de medeltida högloftsstugorna.

Sedan korsvirkesarkitekturen under 1500- och 1600-talet fått sitt definitiva genomslag i de skånska städerna började de konstruktiva egenskaperna att förenas med rent estetiska synpunkter. Överdimensioneringen av fackverket kryddades gärna med vackert uthuggna knektar och dörröverstycken. Sådana hus brukade ligga mot gatan och byggdes i flera våningar. De skulle beskådas och beundras. Det var ursprungligen ett kontinentalt sätt att bygga som omplanterades i de ekonomiskt bärkraftiga städerna kring Öresund.

Nu är det inget som säger att utvecklingen gick samma väg på landsbygden. Där byggde bönderna till övervägande delen timrade stugor av högloftskaraktär och ännu så sent som på 1690-talet fanns det byggnader i skiftesverk (bälstugor) ända nere i trakten av Lund. Det vet man genom syneinstrument över gårdarna under Barsebäck. Endast på slätten i syd och sydost fanns det korsvirkeshus med kline. En och annan präst, ex. Mats Nilsson i Håslöv, hade också försökt att imitera husen i städerna genom att lägga tegeltak mot gårdsplanen.

Att bygga i timmer, både i form av knuttimring och skiftesverk, var således vanligt på landsbygden under 1600-talet. På sätt och vis berättar detta om ett visst överflöd på råvaror. Byggnader i skiftesverk uppfördes ofta med s.k. ryggabålar istället för 1700-talets plankformade furubräder. Det var vanligen kraftiga ekestockar, som man högg till med hjälp av en »skräyxa» så att de fick en rygg mitt på stocken. Senare kunde inte den skånska bonden slösa med timret på det sättet. Många skogar hade

blivit nedbrända under orostiderna på 1600-talet. En annan faktor låg på det rättsliga planet. Den svenska överheten demonstrerade sin makt genom skogsordningar, som förbjöd bönderna att hugga växande skog på allmänningarna. Man ansåg ungefär som i våra dagar att skogen kunde ta slut.

Ur ekologisk synvinkel kan byggnadsskicket anpassas till många situationer. Även de förordningar, som dikterade materialtillgången resulterade i en anpassning av byggnadsskicket. Det byggdes inte längre några bälstugor. De blev i varje fall sällsynta i de inre delarna av Skåne. Det var egentligen bara uppe i skogsbygden som denna byggnadstradition levde vidare, om än i blygsam skala. Det blev hellre furu än ek, hellre sågade stockar än kluvna med yxa, hellre tunna än tjocka.

Leran blev snart ett oundgängligt material i stora delar av Skåne. Under 1700-talets förre hälft gynnade leran korsvirkestekniken, som spreds norrut och började användas av bönderna långt upp i mellersta Skåne. Man kan utan överdrift säga, att bälstugorna i flertalet fall ersattes av byggnader i korsvirke. Det var inte bara enkelt och relativt billigt att bygga med stolpar och lera utan också nödvändigt att anpassa byggnadstekniken när det började bli ont om trä. Men även om människorna lämnade timringstekniken bakom sig kvarstod det något av ett traditionsarv – en teknologisk förfining. Man byggde korsvirkeshus med fotträ, vilket inte var vanligt på slättbygden och timran blev kraftigare. De nedre facken i korsvirket fylldes inte så sällan med bräder, vilket gav intryck av skiftesverk och bättre skyddade mot regn och fukt. Upptill under takbrättet, gick det däremot bra med lera i facken. På så vis skapades en blandteknik, som vittnar om en funktionell och teknisk anpassning till olika kulturmiljöer – till skog och slätt.

Korsvirkestekniken på slättbygden krävde visserligen inte så mycket virke men däremot underhåll. För att få väggen stadig fanns det stolpar och löshult. Upptill låg hammarbandet. De delar av stolparna som sköt upp genom hammarbandet var ofta förankrade med tränaglar. Ur teknisk synvinkel vittnar korsvirket om en enkelhet, som gränsar till det perfekta. Varje del hade sin egen betydelse för byggnaden som helhet, vilket kom till uttryck i valet av fogar och även av virke. Bjälkarna, som sträckte sig tvärs över byggnaden, var inpassade i stolparna och tillhuggna i ändarna, så att en bladformig tunga sköt genom stolpen. Men huset skulle falla som ett korthus om inte bjälkarna var förankrade med tränaglar. Till hammarbandet och de bjälkar som låg skyddade mot fukt nyttjades furu. I övrigt använde man gärna mer motståndskraftiga virkessorter, i synnerhet ek. Lade man fotträ under ett korsvirkeshus så tog man ek.

Facken i timran fylldes med lera på ett galler av ale- eller hasselkäppar. De tapades in i fotträ, löshult och hammarband i borrarade hål eller huggna rännor. Sådana käppar kallades för stakar eller sprötär och fanns att hämta i surskogen på byns utmarker. Kring stakarna flätades halm eller ris och sedan »klinades» alltsammans. Leran hade dessförinnan ältats och blandats med allt från hackelse till grisborst och småsten. Det gjorde väggen mer stabil och dessutom blev värmeförlusten mindre.

På sina håll förekom det i äldre tid att man skyddade lerväggen med en halmbeklädnad. Leran var nämligen ömtålig i oskyddat tillstånd och regnade antingen bort eller sprack sönder av solvärmens. Det sägs ibland, gärna med ett stänk av ironi, att tapeterna i 1800-talshusen håller samman väggarna. Det ligger säkert en smula sanning i det påståendet eftersom kalk-

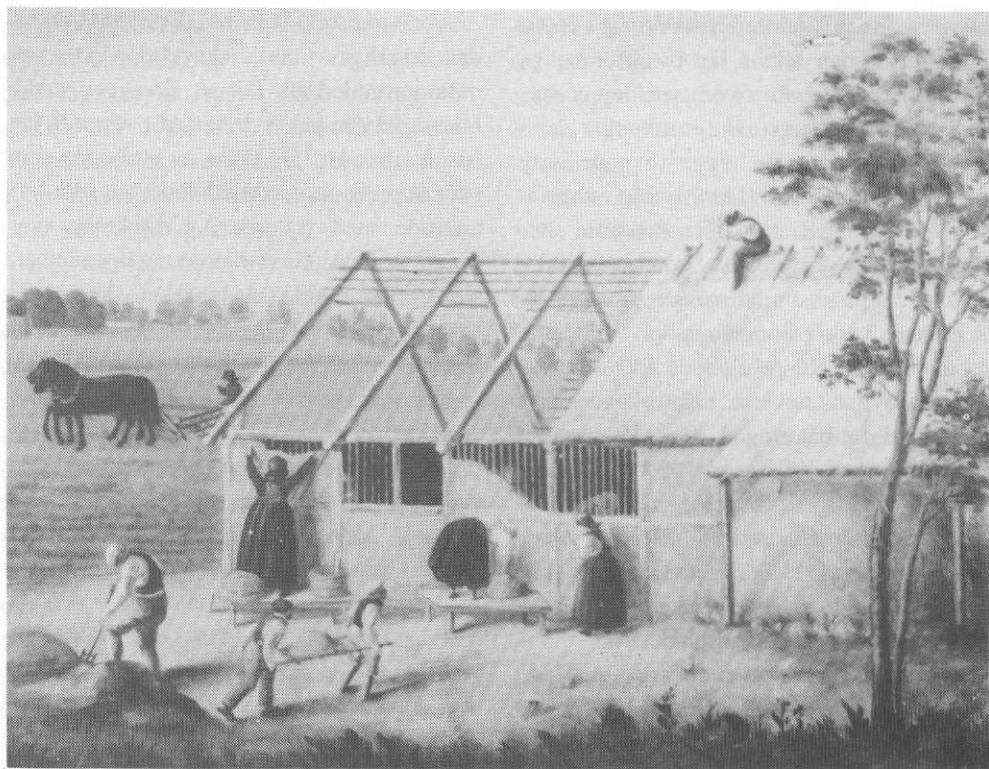

Fig. 2. Klinevägg under uppförande. Efter oljemålning från 1860-talet av C C Dahlberg, Malmö Museum.

putsen, som användes under 1700-talet, bevarade fukten och styrkan i väggarna, ungefär som en tapet. På slätten kalkades hela väggen, även timran med stolpar och bjälkhuvuden. Kalken skyddade nämligen också träet och rödfärg var ännu under 1700-talet relativt sällsynt.

I de inre delarna av landskapet levde skiftesverkstraditionen vidare även om materialet hade blivit lite mer blygsamt än bastant ek. Skiftesverk var under 1700-talet ganska vanligt i trakterna norr om Ringsjön och upp mot N. Åsbo och Göinge härader, och på sina håll i Albo, Bjäre och Gärds förekom skiftesverk allmänt. Furuträ hade blivit vanligare. Efterhand sjönk priserna på sådant timmer och dessutom hade under 1700-talet de många vatten-

sågarna gjort timret mer lättåtkomligt. Till uthusen nyttjade man alla sorters trä, främst bok. Det kunde inte sågas till långa plankor. De blev nämligen lätt krokiga. Väggar i »bökeskått» blev något ganska speciellt.

Att timra en vägg i skiftesverk var ett precisionsarbete. Stockarna, som låg ovanpå varandra i väggen, naglades inte fast utan styrkan skapades genom timrets egenskaper och genom att träet krympte när det torkade. För att få väggen tät och samtidigt utnyttja den långsamma torkningen högg man en ränna längs nederkanten på den övre stocken. Hållrummet i rännan eller draget kunde fyllas med mossor och kallades därför ofta mossrännan. Det s.k. medraget användes när draget skulle huggas ut. Innan stockarna hade fogats i väggen fick

medraget följa ovansidan på den undre stocken och rispade då en fin linje i den övre stocken. Det var efter den man högg. I sin enklaste utformning var medraget ett vinkelböjt järn, känt i hela den nordiska timmerbyggnadskonsten.

Innan skiftena genomfördes i början av 1800-talet låg alla gårdarna väl samlade. Tätbebyggelsen var ofta besvärande. Gårdarna kunde inte byggas till eftersom tomterna var begränsade och alla gatehusen trängdes på bygatan. Det var ofta slutna, fyrlängade gårdar med stall och fähus, logar och vagnsport och där boningslängan låg sammanbyggd med övriga längor. Bondrumsgården kan ge en föreställning. Där finns också stenläggningen, bikuporna och den lilla »haven» vid boningslängans södervägg.

Egentligen är den fyrlängade dansk-skånska gården en sammansmältning av mangård och fägård. Höns och svin gick omkring fritt på gårdsplanen. Det förekom att också gödselstacken låg där. I ett längre tidsperspektiv tycks emellertid de fyrlängade gårdarna ha utvecklats ur enklare föregångare och sannolikt var de medeltida gårdarna ganska fritt grupperade med ett färre antal byggnader.

Det var först under nyare tid som den fyrlängade gården blev attraktiv, och det beror sannolikt på en kombination av olika orsaker. Renässansidéerna under 1600-talet förespråkade gärna en sluten anläggning. De kom först till uttryck i prästgårdarna, som speglade en mera borgerlig värdeskala än vad bondgårdarna gjorde. Redan under 1600-talets slutskede låg prästgårdarna tätt sammanbyggda och påminde om små herrgårdar, åtminstone en del av dem. Tegel användes i väggarna mot gårdsplanen liksom taktegel på den del av taket som låg mot gården. Framför ingångarna fanns ibland vackert utbyggda bislag, som smyckats med

träornament. Själva gårdsrummet var alltså en idékrets, som hade med prestige och statusjakt att göra medan de hus som var synliga för dem som passerade på bygatan blev tämligen torftigt byggda. När bönderna under 1700-talet byggde fyrlängade gårdar var det kanske inte alltid resultatet av samma prestigebehov. Många andra faktorer låg bakom och troligen får man räkna med ett praktiskt behov av mera utrymme i form av logar och ladugårdar i samband med större skördar och befolkningstillväxt.

Samtidigt som tätbebyggelsen blev vanlig i byarna under 1700-talets senare del sköt de fattigas bostäder upp som svampar ur jorden. I utkanten, längst bort från byarna uppstod nya hussamlingar. Här bodde hantverkare och arbetskarlar.

Backstugorna säger i många avseenden mer om byggnadsskicket under 1700-talet än något annat. De byggdes på ett avvikande sätt och grävdes som namnet antyder till hälften ned i en backe. Termen backstusittare hade f.ö. en delvis annan innebörd under 1800-talet. Den behövde inte syfta på bostadens konstruktion utan snarare på människornas sociala tillhörighet. Men i ordets traditionella bemärkelse var backstugan mycket vanlig i norra och mellersta Skåne under slutet av 1700-talet och hela 1800-talet. Nu har backstugorna försvunnit men när man vandrar genom skogen kan man av ett syréträd eller en hyllebuske ana att här någonstans måste det ha funnits ett hus, en bostad åt bondesamhällets fattiga.

En av de bevarade backstugorna bär namnet Ebbarpshus och ligger vid Perstorp. När man betraktar väggarna ser man något som är typiskt för de skånska backstugorna. De blev byggda i längans form. Norra långsidan ligger ingrävd i backen. Sett från söder kan man knappast ana att det är fråga om en backstuga. De skånska back-

Fig. 3. Ebbarpshus, backstuga i Perstorp. Foto Skånes Hembygdsförbund.

stugorna ansluter därmed till den byggnadstradition som fanns i omgivningen, åtminstone ifråga om planen. Längre norrut vänder backstugan däremot gaveln mot besökaren och då är alltså den borte gaveln inrävd.

Köket i boningslängan var vanligen ett farstuparti med illare och bakugn. Det var inte sällan kombinerat med malttorka och bykgryta till ett stort sters. Det förekom många variationer på detta tema. I många slättgårdar var grovköksfunktionerna förlagda till särskilda bryggshus. I skogsbygden var köket däremot vanligen placerat vid sidan av farstugången och anknöt därmed till den äldre ryggåsstugan med köksfunktionerna i ena hörnet, så som man fortfarande ser det i Palmagården i Boarps hembygdsparck. Där kan man också se en bjälke, som sträcker sig från spismuren till ena långväggen. Den brukade förr kallas stackarebjälken och uttryckte en social gräns i stugan. På motsvarande sätt var bondens högsäte vid stugubordet ett annat område med en social underton. Dit fick inga rackare eller tattare träda fram. De fick stanna vid stackarebjälken. De mest förtrogna besökarna bjöd bonden fram till högsätet. Längs stackarebjälken brukade

bönderna sätta upp en enkel brädvägg för att skilja köket och stugan åt, kanske för att slippa det »gemena» livet därute.

I ett längre perspektiv visar sig köket sällan vara särskilt statusfyllt. Under 1600-talet byggde borgarna sina kök långt inne bland gårdshusen, osynliga från gatan, och prästerna på landsbygden förlade gärna sitt kök i en utskjutande länga mot hagen på gårdens baksida, osynligt från den pampiga fasaden mot gården. Gamlegården i Billinge är värdefull på många sätt med sin blandteknik i kline och skiftesverk, men där finns också just en sådan köksbyggnad mot gårdens baksida. Så byggde mode-medvetna 1600-talsmänniskor sina kök på landsbygden. Kanske är det samma idéer, som ligger bakom det säregna köket i Gamlegård.

Varken dagligstuga eller andra utrymmen förändrades nämnvärt i samband med skiftena. I olika sockenbeskrivningar ger prästerna ungefär samma bild av bostadsstrukturen som prosten Dehn i Oxie härad år 1828. Bondgårdarna var kringbyggda och hade klinade korsvirkesväggar med stakar och lera. En av längorna var bostad och inredd till stuga, spiskammare, sommarstuga och kök. En och annan av de mer förmögna, fortsätter han, hade inrett en liten kammare till gästrum.

Själva hade prästerna ofta börjat introducera material och bostadsplaner, som radikalt bröt mot de traditionella. Det var de s.k. salsbyggnaderna, som hade sina rötter i den svenska herrgårdsarkitekturen. En av dessa tegelbyggnader med en massiv timra i ek byggdes 1804 på Källs-Nöbbelövs prästgård och berättar om ett nytt bostadsideal. På det viset skapades både styrka och beständighet, vilket de högre samhällsskikten talade om.

Sådana längor bröt ganska radikalt mot det konservativa byggnadssättet på Söder-

Fig. 4. Bakugnen på Östarps Gamlegård. Foto Kulturen.

Fig. 5. Ytterväggen med bakugn på Östarps Gamlegård. Foto Kulturen.

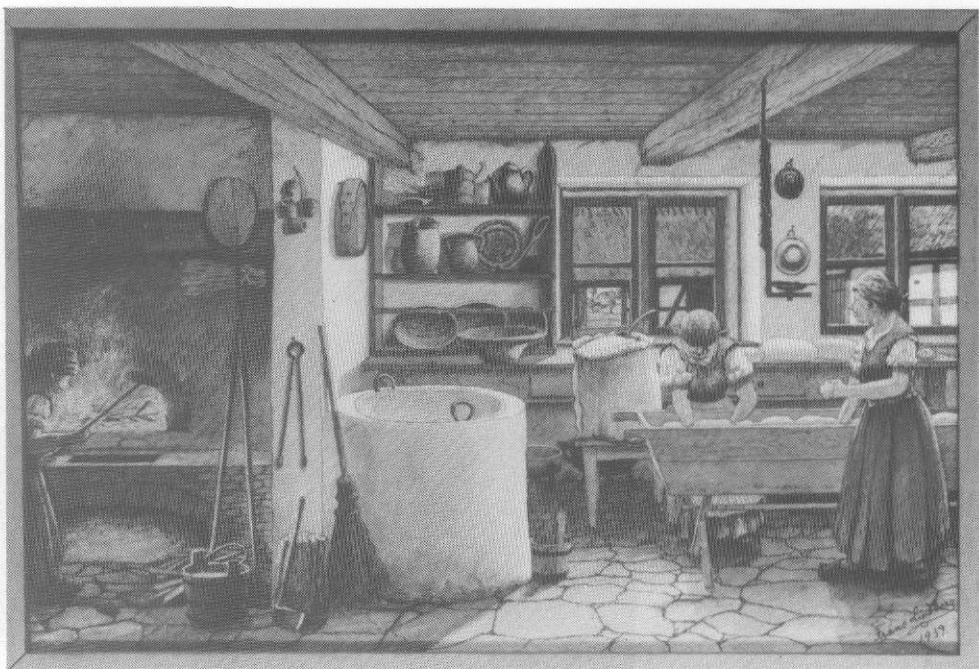

Fig. 6. Interiör av sterset i en sydöstkåns 1800-talsgård. Akvarell av Frans Lindberg, Kulturen.

slätt där bonden byggde »efter farfars vanart». Riktat man blicken mot områdena utanför de stora slättbygderna i söder och öster så höll bebyggelsen på att ändra karaktär. Det hade under 1700-talet blivit allt vanligare att rika bönder byggde nya gårdar i skiftesverk med eketimmer. I byarna i risbygden finner man inte sällan att kronobönderna hade börjat bygga hus i skiftesverk igen medan de fattigare frälsebönderna höll fast vid det gamla och bodde i mer anspråkslösa korsvirkeshus. Längre norrut i skogsbygden hade knuttimringen fått en renässans och resulterade gärna i ståtliga reverterade längor som Klockaregården i Knislinge.

Medan timmerbyggnadstekniken åter hade blivit vanlig bland de mer välsituerade i stora delar av mellersta och norra Skåne så finner man att teglet hade börjat spridas på landsbygden decennierna efter 1800. Teglet hade varit ett slags statusmärke

sedan 1600-talet. Nu blev det allt vanligare i de västra delarna av landskapet. Det omtalas i en sockenbeskrivning från S:t Ibb år 1828 att man byggde både med lera, gråsten och tegel. Samma år berättas, att byggnadssättet i Kävlinge och Høj var korsvirkeshus med lerväggar. — »En del ha likväl bränd tegel i boningshusen».

Det var en förändring om den utveckling som skulle komma, förändringar som bröt mot den traditionella byggnadskulturen. Ifråga om sten och tegel som byggnadsmaterial var idéerna gamla. Vid mitten av 1700-talet var det många hushållningsteoretiker som förde fram idéer om beständiga hus i sten. Det skedde både i skrifter och genom föredrag. Men fortfarande var sådana byggnader sällsynta på landsbygden. Byggde någon med ett mer stabilt material så blev det mot den skyddade gårdssidan, den representativa fasaden på gården. Först omkring 1800 märker man

Fig. 7. Gamlegården i Billinge. Foto Skånes Hembygdsförbund.

en förändring i det nymodiga byggnadsskicket i Västskåne. Sten och tegel murades in i väggar, som vette från själva gården för att skydda husen mot regn och eld. Det är denna tidsanda som präglar Himmelstorp på Kullaberg. Den har gråstensväggar på utsidan. Gården berättar också om de kompromisser, som blev så typiska för byggnadsskicket i risbygden. Här finns både skiftesverk, gråsten och korsvirke. Bjälkarna ligger infällda i stolparna halvt i halvt, en västskånsk företeelse. Inne i vagnslidret ser man ett prov på hur människorna med hjälp av fingrarna har åstadkommit en vacker dekor i den nyklinade lerväggen. Man ser också lerstensväggar, obränd lera som formades i trälådor och torkades i solen. Det var i många avseenden ett murningssätt, som var på fram-marsch under 1800-talet bland de fattiga på slättbygden. Längre norrut användes ofta lersten som en värmeisolerande mur i

kombination med skiftesverk.

Bränt tegel och gråsten hade alltså nått Västskåne men i övrigt förblev dessa material länge en social etikett. I syd och sydost tog det nämligen ganska lång tid innan de nya byggnadsmaterialen nådde gemene man.

Norra Möinge vid Asmundtorp, som numera ägs av en hembygdsförening, är egentligen den enda museigården som visar de våldsamma förändringar som präglade den folkliga byggnadskulturen under 1800-talet. Först när skiftesreformerna hade mognat och människorna anpassat sig till den nya situationen fanns det möjligheter att ta steget fullt ut – till tegel och boningshus, som snarare företrädde byggnadskonst än byggnadstradition. Boningslängorna placerades på några meters avstånd från ekonomihuset, vilket kan skyllas på brandförsäkringsvillkor men också på en ny bonderoll.

I sin livsföring hade bonden börjat ta

Fig. 8. Hembygdsgården i Asmundtorp. Foto författaren.

steget bort från den agrara självhushållningen. Livet på gården visar en rent borgerlig familjebild. Salonger med plyschsoffor, tavlor, gardiner, speglar och toalettbord berättar om den nya tidens bönder, som handlade i staden för en allt större del av gårdens produktion. Det var inte längre tal om att bo på bondemanér i 1700-talets mening. De nya miljöerna skapade också en ny kultur, ett mera individualistiskt och konkurrensfyllt hushållningsmönster än tidigare.

Klinegillen hade alltid spelat rollen av en traditionsbevarande arbetsgemenskap. Skulle ett nytt byggnadsmaterial introduceras, så måste det ske på bekostnad av arbetsgemenskap och arbetsbyten. Det var just vad som hände, när bönderna under senare delen av 1800-talet började bygga i tegel. Då ersattes arbetsgemenskapen av

en mer individualistisk uppfattning om den egna gården och i den situationen var det naturligt att bryta upp från det traditionella byggnadssättet.

Livet på de nya gårdarna organiserades patriarkaliskt kring husbondefolket med mjölkerskor och drängar, ryktare och pigor. Överskottet av arbetskraft, de talrika ståtarna, som levde i elände i skuggan av gårdarna var villkoret för de nya gårdarnas utformning. Och villkoret för att husen skulle kunna byggas var att den kollektiva hjälpen vid husbyggnad hade försvunnit. Den ersattes av köpta tjänster. Så började lantbyggmästare sätta sina spår, inte sällan med en personlig prägel. Husen byggdes klassicistiskt sköna på höga stengrunder som i Möinge. På 1870-talet kunde bonden faktiskt välja, precis som en nutida villa-spekulant, vad som passade honom bäst.

Skånelandslitteratur

Historisk-antikvarisk bibliografi i urval

Sammanställd av Sven G Sjöberg

Universitetsbiblioteket, Box 1010, 221 03 Lund 1

Skånska och halländska resttitlar från 1977 har i regel endast medtagits i den mån de kompletterar föreliggande bibliografiska förteckningar: Aceke Ericsson, *Litteratur om Skåne 1977*; Barbro Ohlsson, *Lund: en bibliografi 1977* samt Nils Roth, *Halland i litteraturen 1977*.

Forts. från nr 1, 1978

Ambrosiani, Björn & Andersson, Hans, Urban archaeology in Sweden. 1: European towns, their archaeology and early history. Ed. by M. W. Barley. London, Academic Press 1977, s. 103–126. – Bl.a. Lund.

Askgaard, Finn, Danske våben i den skånske krig 1675–79. *Vaabenhistoriske aarbøger*, 23(1977), 7–54.

Billesholmstraktens hembygdsförening. Årsskrift. 1(1977)–.

Björkquist, Karl-Axel & Persson, Thomas, Gambal landz wäg Kongs lyden kallad. Om en antikvarisk resa, »dryg rast lång», mellan Bräkne-Hoby och Ronneby. Karlshamn 1977. 24 s. – Särtr. ur Blekingeboken 1973.

Björjsjö, Nils & Lindälv, Elof, Fjärås bräcka. Kungsbacka, Nordhalls hembygdsförening 1977. (2), 20, (2) s. – Bl.a. forn-lämningar.

Bramstang, Mats, Sällsamheter i Blekinge. En bok om saga och sägen, märkliga tilldragelser och intressanta platser. Stockholm, Raben & Sjögren 1977. 258 s.

Edvardsson, Vigo, Snapphanekriget 1675–1679. Dokument från en orolig tid. 3. Tyringe, Göingebladet 1977. 199 s.

Fode, Henrik, Hovedlinier i Nordens historie. 2: Fra reformation til folkestyre 1523–1849. København, Gyldendal 1977. 161, (1) s.

Fors, Gunilla, Register till Skånes Hembygdsförbunds årsbok 1932–1975. Borås, Bibliotekshögskolan 1977. 50 bl. (Bibliotekshögskolan. Specialarbete. 1977:74.)

Göransson, Anna Maria, Jacob Kremberg i Frosta härad. *Frostabygden*, 1977, 36–43.

Hellspång, Mats & Löfgren, Orvar, Land och stad. Svenska samhällstyper och livsformer från medeltid till nutid. (Ny uppl.) Lund, Liber läromedel 1977. – Bl.a. skånska och halländska kustsamhällen.

Larsson, Lars, Stenåldersjägare i inlands-miljö. En utställning om människan och hennes miljö i mellersta Skåne under jägar- och samlarstenålder. Lund, Historiska museet 1977. 22 s. (Univ. of Lund. Institute of Archaeology. Report series. 2.)

–, Trollakistan och Ringsjöbygdens första bönder. *Frostabygden*, 1977, 9–13, 45.

Lindblad, Å., Ortskrönikor: en bibliografi 1900–1974. Borås, Bibliotekshögskolan 1977. 199 bl. (Bibliotekshögskolan. Specialarbete. 1977: 268.)

Lindström, Arne, Heliga Kors kyrka i Ronneby. Karlskrona 1977. 19 s.

- Mårtensson, Eric. Svaneholm castle. Skurup 1977. 24, (1) s.
- Rasmussen, Inge Flemming. Danske faner under den skånske krig 1675–1679. *Vaabenhistoriske aarbøger*, 23(1977), 95–122.
- Rydbeck, Otto. Glimmingehus. 12. uppl. genomsedd av C.-F. Mannerstråle. Stockholm, Riksantikvarieämbetet 1977. 23, (1) s. (Svenska fornminnesplatser. 7.)
- Sivenius, Stig (m.fl.), Källstorps kyrka i gången tid. Källstorp, Källstorp m.fl. förs:s pastorat 1977. 104 s.
- Sundell, Jan-Olof, Lauritz Weibull och den historiska forskningen. *Svensk tidskrift*, 64 (1977), 396–400.
- Svenson, Gösta, Ramdala kyrka, dess historia m.m. Karlskrona 1977. 7 s.
- Svensson, Rikard, Rödeby. En sockenkrönika. Karlskrona, Abrahamssons boktr. 1977. 204 s.
- Trotzig, Aina, Dopfunten i Össjö kyrka. *ICO. Den iconographiske post*, 8(1977), h. 2, 3–18.
- Vide, Sten-Bertil. Byanamen i Jämshögs socken. *Vår hembygd. Kyrkhults hembygdsförening. Årsskrift*, 1977, 11–15.
- Vägledande förteckning över genealogiskt källmaterial i Landsarkivet i Lund: Hallands län. Upprättad 1976 i Landsarkivet i Lund. Lund, Landsarkivet 1977. Opag.
- Östra Blekinge hembygdsförening. Skrift. 1 (1977) –.
- Andersson, Bror A., Hjälmhults kungsgård. Ur dess historia. Anteckningar. 2. *Kullabygd*, 51(1978), 35–72. – Forts. från föreg. årsbok.
- Andersson, C. M., Morups kyrka. *Halland*, 61(1978), 66–104.
- Andersson, Gun, Uppmättningsmetoder vid Månstorps gavlar – försök till en utvärdering. *Fornvännen*, 73(1978), 233–239.
- Areskoug, Hugo. Ales stenar, Alstenabjer, Alsmark och Albo härad. En ortnamnsstudie. *Sydsv. ortnamnssällskapets årsskrift*, 1978, 54–86.
- Augustsson, Jan-Erik, En 1200-talsborg vid Nissan. *Halland*, 61(1978), 56–65.
- , Medeltidens Halmstad. *Halland*, 61(1978), 5–20.
- Barup, Kerstin & Edström, Mats, Skåne Tranås. Kulturhistorisk inventering av bebyggelse och miljö. Tomelilla, Kultur-nämnden 1978. 60 s.
- Berglund, Hjalmar, Karlskronas yttre skärgård. Om dess historia, arbetsliv och folktrö. Karlskrona 1978. 209 s. (Föreningen Gamla Karlskrona. Årsbok. 1978.)
- Bjuggner, Lena, Undersökningar i Kvarteret Hertig Knut. *Halland*, 61(1978), 34–41. – Halmstad.
- Björck, Ingemar, (tills. med) Andersson, Thorsten & Holmberg, Hans, Heliga Trefaldighets kyrka och församling i Kristianstad 350 år. Kristianstad, Kyrkorådet 1978. 82 s.
- Bjørn, Morten & Reiter, Ole, Middelalderens billedbog. Metodiske problemer omkring arbejdet med middelalderlige kalkmalerier. *Fortid og nutid*, 28(1978), 497–512. – Det skånska materialet berörs i appendix.
- Blomqvist, Ragnar. Lunds historia. 2. Nyare tiden. Lund, Liber läromedel 1978. 493 s., 1 kartpl. – Till D. 1(1951) ett supplement: Lund 1978. 11, (1) s.

- Brechensbauer-Brandin, Madeleine.* Från urtidslandskap till kulturlandskap. Om bevarande av Söderslättens natur och kultur. *Det Gamla Trelleborg. Årsskrift.* 1977, (tr. 1978), 25–52.
- Brogårdh, Thore.* Folkliv i gången tid. Hallaryd, förf. 1978. 174, (2) s.
- Carlé, Lennart.* Ny fornlämningskarta i museet. *Västra Göinge hembygdsförenings skriftserie.* 26(1978), 29–32.
- Carlsson, Ulla.* Förteckning över svenska hembygdsföreningar. Falun, Kulturarvet 1978. (2), 166, (1) s. (Kulturarvet. Rapport. 3.)
- Charlesén, Janne.* Ellchholm – en korsvirkeskyrka. *Blekingeboken*, 56(1978), 47–58.
- Christensen, Aksel E.* Jerker Rosén 6.5.1909–22.3.1976. *Historisk tidsskrift* (København), 78(1978), 340–341.
- Davidsson, Jan.* Det gamla fiskeläget. Lund, Signum 1978. 144 s. – Råå.
- Ejder, Bertil.* Här är den bygden som fäderna rörde redan i urtid som hävden ej når . . . *Tomelilla hembygdsrets årsbok*, 1978, 5–9. – Ortnamn från Österlen.
- , Några namn från östra Skåne. *Sydsv. ortnamnssällskapets årskrift*, 1978, 32–53.
- Ek, Hjördis & Fryksén, Lars.* Byns ansikte. Röddinge, Sövede, Tolånga, Vanstad. Sjöbo, Kulturmämnden 1978. 70, (2) s.
- Elowsson, N.* Skansen i Broby. *Göinge hembygdsförenings årsbok*, 1978, 46–49.
- Ericsson, Acke.* Litteratur om Skåne 1977. Malmö, Stadsbiblioteket 1978. (3), 126 s. (Föreningen Malmö Stadsbiblioteks vänner. Bibliografiska skrifter. 4.)
- Eriksen, Egon.* Dansk artilleri i den skånske krig 1675–1679. *Vaabenhistoriske aarbøger*, 24(1978), 65–108.
- Eriksson, Lola.* Index till Lunds stift julbok 1909–1977. Borås, Bibliotekshögskolan 1978. 257 s. (Bibliotekshögskolan. Specialarbete ht 1978:82.)
- Fernlund, Siegrun.* Rivningen av Asmundstorps medeltidskyrka. *Landskronaboken*, 1978, 51–67.
- Fischer, Anders.* På sporet af overgangen mellem palaeoliticum og mesoliticum i Sydskandinavien. *Hikuin*, 4(1978), 27–50, English summary, s. 150–153.
- Fredholm, Dan.* Västra Karups kyrka. Västra Karup, Kyrkorådet 1978. 14 s.
- Frykman, Jonas.* Tjurkö – en stenhuggarö. Nytryck av Blekingeboken 1969. Karlskrona, Abrahamssons tr. 1978. 36 s.
- Gerle, Eva.* Lunds universitets matrikel 1834–47. Lund, CWK Gleerup 1978. 134 s.
- Hallbäck, Sven Axel.* Medeltida dopfuntar i västra Sverige. Systematisk del. Skara 1978. 63, (1) s. – Bl.a. Halland och angränsande delar av Skåne.
- Hanssen, Börje.* Samhällsklasser i de svenska småstäderna under 1850- och 1860-talen. *Historisk tidsskrift*, 1978, 223–262. – Bl.a. Helsingborg.
- Hartelius, Ingrid & Malmgren, Birgit.* Ämnesordskatalog över hembygdsböcker omfattande Kungsbacka kommun. Borås, Bibliotekshögskolan 1978. (Bibliotekshögskolan. Specialarbete, vt 1978: 64.)
- Hassby, Rune.* Anderslöv genom tiderna: en krönika om samhällets tillkomst och utveckling. Trelleborg 1978. 157 s.
- Hedin, Erik.* Om sten- och bronsåldern på höjderna kring Hjarsås, Knislinge och Gryt. *Göinge hembygdsförenings årsbok*, 1978, 91–110.
- Henningson, Karl-Åke.* Kända resenärer i Halland. *Julboken till församlingarna i Göteborgs stift*, 1978, 107–118.

- Hulthén, Birgitta*, Keramiktillverkning i kv Tankbåten i Ystad. *Ystadiana*, 1978, 103–113.
- Hyenstrand, Åke*, Fornminnesinventering, kulturminnesvård och arkeologisk samhällsforskning. *Fornvännen*, 73(1978), 69–74.
- Hårdh, Birgitta*, Trade and money in Scandinavia in the Viking age. *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum*, 1977–1978, 157–171.
- Ingers, Ingemar*, De tolv socknarna i Staffans-
torps kommun. Staffanstorp, Kulturnämnden 1978. 101 s.
- Innehållsförteckning till Blekingeboken 1958–1977. *Blekingeboken*, 56(1978), 196–202.
– Forts. separata register utg. 1937 och 1957.
- Jakobsson, Gunnar*, Förhistoriska fynd från Fosie. *Limhamniana*, 1978, 45–55.
- Jensen, Jørgen*, Kultøksker fra bronzealdern. *Nationalmuseets Arbejdsmark*, 1978, 17–26.
– Berör äv. det sydsv. materialet.
- Jern, Henrik*, Kockenborg i Varbergs fästning. *Varbergs museum*, 29(1978), 57–60.
- , Nya rön om Bockstensfyndet. *Varbergs museum*, 29(1978), 61–74.
- Johannesson, Kurt*, Saxo Grammaticus: komposition och världsbild i Gesta Danorum. Uppsala & Stockholm, Almqvist & Wiksell International 1978. 348 s. (Lychnos-bibliotek. 31.)
- Johansson, Ivar*, Karl XII:s första fälttåg: ur akter från Göinge. *Västra Göinge hembygdsförenings skriftserie*, 26(1978), 33–47.
- Johansson, Nils*, Utvandrarerna från Vittskövle socken. *Gårds härads hembygdsförenings årsbok*, 43(1978), 80–83.
- Johansson, Pehr & Aronsson, Rune*, Kultplats på Agane bjär vid Kalhult, Osby. *Osby hembygdsförening. Årsbok*, 19(1978), 83–86.
- Journal förd vid antikvitetsstecknaren C. G. Hilfelings antikvariska resa i sydöstra Skåne sommaren 1777. Utg. och försedd med kommentar av Curt Wallin. *Tomelilla hembygds-krets årsbok*, 1978, 18–29.
- Jönsson, Gabriel*, Ung mellan backar och böljor. Malmö, Bernces 1978. 175 s.
- Karlson, Torsten*, »Kyrkoskåpet» från Broby. *Göinge hembygdsförenings årsbok*, 1978, 5–9.
- , När »Varberg på platsarna» fick kyrka. *Varbergs museum*, 29(1978), 75–82.
- Kraft, John*, Trojeborg och Trelleborg. *Blekingeboken*, 56(1978), 123–140. – Inventering av labyrintfornlämningar i Blekinge.
- Kävlingebygden nu och då. 1(1978). Kävlinge. Kulturnämnden.
- Larsson, Lars*, Ageröd I:B – Ageröd I:D. A study of early atlantic settlement in Scania. Bonn, Rudolf Habelt Verlag & Lund, CWK Gleerup 1978. 258 s. (Acta archaeologica Lundensia. Series in 4°, 12.) Diss. Lund.
- , En boplats från äldre stenåldern vid Segebro. *Limhamniana*, 1978, 7–20.
- , Mesolithic antler and bone artefacts from central Scania. *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum*, 1977–1978, 28–67.
- , Stenåldersjägare i mellersta Skåne. En representation av människan och hennes inlands-miljö under jägar- och samlarstenåldern. Lund, Hist. museet 1978. 72 s. (Från forntid och medeltid. 6.)
- & Bartholin, Thomas Seip, A longbow found at the mesolithic bog site Ageröd V in central Scania. *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum*, 1977–1978, 21–27.
- Leander, Erik*, Amerikaemigrationen från Gryt i Kristianstads län 1854–1890. *Göinge hembygdsförenings årsbok*, 1978, 21–42.

- , Ett myntfynd och en gammal gård i Emmislöv. *Göinge hembygdsförenings årsbok*, 1978, 111-117.
- Lindahl, Anders*, Undersökning av Kv. S:t Nicolaus nr 17, Halmstad. *Halland*, 61(1978), 46-55.
- Lindeberg, Gösta*, När Sverige styrdes från Ystad. *Ystadiana*, 1978, 115-135.
- Lindell-Andersson, Våga*, Muralmålningar på Widtsköfle slott, Skåne. *ICO. Den iconographiske post*, 9(1978), h. 1, 25-34, summary. - Härtill: Reaktionen, ibidem, h. 3, 42-43.
- Lindh, Jan*, De arkeologiska undersökningarna i Kv. Hjärtat sommaren 1977. *Halland*, 61(1978), 21-33. - Halmstad.
- Lindquist, Ivar*, Sankt Olofs runor. *Tomelilla hembygdsförenings årsbok*, 1978, 147-152.
- Lundberg, Erik*, Svensk bostad. Dess utveckling och traditionsbildning. Dess förhållande till utländskt samt dess egenart och framtida möjligheter. 2. omarb. uppl. Stockholm, Nordstedt 1978. 325 s., 96 pl. - Bl.a. de skånska landskapens byggnadstradition.
- Lundberg, Sigfrid*, Den skånska bokskogen i historisk belysning. *Göingebladet*, 10(1978), 10-11.
- Lundberg, Torsten*, Pehr Lovéns Gothungia 1745 och Carl Linnaei skånska resa 1749. *Tyringe, Göingebladet* 1978. 35+28, (1) s. - Innehåll: 1) Lovéns Gothungia från år 1745. Göinge bygdens första topografiska beskrivning. (Omtryckt av utg. Malmö 1934.) 2) Pehr Lovéns Gothungia 1745 och Carl Linnaei skånska resa 1749 (Omtryckt ur Göinge hembygdsförenings årsbok, 1935.)
- Lundborg, Lennart*, Hemliga gånger i Halland. Tradition och verklighet. *Halland*, 61(1978), 116-123.
- Lundqvist, Margit & Rolf*, Kors och tvärs i Skåne. Halmstad, Bokförlaget Spektra AB 1978. 170, (1) s.
- Löfström, Inge*, Detta är Österlen. Lund, Walter Ekstrands bokförlag 1978. 243 s.
- Löfström, Tomas*, Minnet av en by. En bok om Sturup. Stockholm, LT 1978. 309, (1) s.
- Malmö skifter 2: Købmandsregnskaber 1537-1559. Udg. ved Einar Bager af Selskabet for udgivelser af kilder til dansk historie. København, Selskabet for udgivelser af kilder til dansk historie 1978. X, 143 s.
- Moberg, Carl-Axel*, Some developments in North European prehistory in the period 1969-1976. *Norwegian archaeological review*, 11(1978), 6-26.
- Modéer, Kjell Å.*, Fideikommissinstitutet i svensk rätt. En rättshistorisk skiss. *Vetenskaps-Societeten i Lund. Årsbok*, 1978, 50-73.
- Monell, Erik*, Halländsk historia. En berättelse om Hallands forntid, dess säregna politiska historia och dess ekonomiska, sociala och kulturella utveckling intill våra dagar. Halmstad, Bokförlaget Spektra AB 1978. 287, (1) s.
- Mårtensson, Anders, W.*, Från vårdshus till bankpalats. En lundatombs historia genom brandförsäkringsbrev. *Kulturen*, 1978, 141-150.
- Nationalmuseets Arbejdsmark 1928-1977. Systematisk index. *Nationalmuseet arbejdsmark*, 1978, 142-155.
- Nielsen, Poul Otto*, Die Flintbeile der frühen Trichterbecherkultur in Dänemark. *Acta Archaeologica*, København, 48(1977; tr. 1978), 61-138. - Berör även det skånska materialet.
- Norrlid, Ingemar*, Utveckling eller utarmning: den historiska forskningen i Sverige vid skiljevägen. *Scandia*, 44(1978), 7-24. - I diskussionen berörs bl.a. Weibullskolan.
- Nyberg, Tore*, Die skandinavische Zirkarie der Prämonstratenserchorherren. I: *Secundum regulam vivere*. Festschrift für P. Norbert Backmund, O. Præm. Windberg 1978, s. 265-279. - Berör bl.a. de skånska klostren Tommarp, Öved, Vä/Bäckaskog.

- Näsums hembygds- och fornminnesförenings årsbok. 1(1978)–.
- Ohlmarks, Åke*, Svenska runinskrifter, tolkade, kommenterade och delvis rekonstruerade. Stockholm, Bokförlaget plus 1978. 237, (1) s.
- Ohlsson, Barbro*, Lund. En bibliografi. 1976. Lund, Stadsbiblioteket 1978. 41 s.
- Ohlsson, Stig Örjan*, Skånes språkliga försvenskning. 1: Inledning. Om skriftspråket under Skånes övergångstid. Lund, Walter Ekstrands bokförlag 1978. 184, (1) s. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Serie A:30.)
- Pauli, Bertil*, Högs socken. Topografi och historisk översikt. Kävlingebygden nu och då, 1978, 9–20.
- , Kävlinge kommun – 13 socknar. Från socken till kommun. Kävlingebygden nu och då, 1978, 2–8.
- Paulsen, Kirsten Berth*, Den skånske birkeret. *Scandia*, 44(1978), 25–57.
- Paulsson, Ernst*, Beskrivning över Vittsjö socken och dess 45 byar, sägner m.m. Tyninge, Göingebladet 1978. – Omtryck av utg. Hässleholm 1934.
- Pyk, Hans-Otto*, En vandring i det förgångna. Med huvudvikten lagd på fornminnesinventeringen inom Brunnby socken. *Kullabygd*, 51(1978), 9–34.
- Ribnell, Arne*, Falsterbonäset och slätten: Litteratur om Vellinge kommun. Vellinge 1978. 113 s.
- Risheden, Bo*, Österlen med tonvikt på Simrishamns kommun: ett litteratururval från Simrishamns bibliotek. 4. uppl. Simrishamn, Biblioteket 1978. 11 s. – Duplic.
- Rooth, Henry*, En storm i ett vattenglas. Borgerskapets äldste och den s.k. klassificeringsfrågan i Helsingborg 1813–1815 – en tidsbild. *Kring Kärnan*, 12(1978), 29–39.
- , 1752 års matrikel över borgerskapet i Helsingborg. Några funderingar kring dess tillkomst och bakgrund. *Kring Kärnan*, 12(1978), 17–27.
- Rooth, Margit*, Burskapsägande borgare i Helsingborg under 1600- och 1700-talen. En komplettering av stadens borgarmatrikel. *Kring Kärnan*, 12(1978), 5–15.
- Rosborn, Sven*, Svartbrödernas hemvist i Malmö. *Elbogen*, 8(1978), 3, 4–6.
- Roth, Nils*, Halland i litteraturen 1977. *Halland*, 61(1978), 165–174.
- Salomonsson, Bengt*, Industriellt utnyttjande av flinta i Malmötrakten. *Skånes hembygdsförbund. Årsbok*, 1978, 7–22.
- Sandklef, Albert*, Albert Sandklefs tryckta skrifter 1921–1977. Förteckningen upprättad med anledning av 85-årsdagen den 13 maj 1978. *Varbergs museum*, 29(1978), 107–154. – Även separat: Varberg, Varbergs museum & Inst. för västsvensk kulturforskning 1978. 56 s.
- Segeberger, Ann*, Den enkla skafthälsyxan av sten – fyndförhållanden och dateringar. *Tor*, 17(1975/77, tr. 1978), 159–218.
- Semmingsen, Ingrid*, Nordic research into emigration. *Scandinavian journal of history*, 3(1978), 107–129.
- Silow, Sven*, Funderingar inför några grävningsprofiler i Limhamn. *Limhamniana*, 1978, 63–74.
- , Landskrona Citadell. 1: Statens byggnader och förvaltning. Stockholm 1978, 23–33.
- Sjöborg, Nils Henric*, Samlingar för Nordens fornälskare. 1822–1830. Ett urval av plancher och text med inledning och kommentar av Maj Odelberg. Stockholm, Rediviva 1978. 108 s.
- Skånska brand 1828–1978, 150 år. Lund, Skånska Brand 1978. 30, (1) s.

- Skånska industriminnen. Red.: Åke Werdn-fels. Lund & Kristianstad, Skånes hembygds-förbund 1978. 212 s. (Skånes hembygds-förbunds årsbok. 1978.)
- Stenholm, Leifh, Avaskär och 1977 års gräv-ning. *Blekingeboken*, 56(1978), 149–154.
- Stjernquist, Berta. Approaches to settlement archaeology in Sweden. *World archaeology*, 9(1978), 251–264. – Bl.a. fyndplatser i Skåne.
- , Kommentar zu einem Versuch, Quellen-kritik zu üben. *Tor*, 17(1975/77, tr. 1978), 257–260. – Berör skånska gravfynd.
- , Mountings from drinking-horns from a grave found at Simris, Scania. *Meddelanden från Lunds universitets historiska museum*, 1977–1978, 129–150.
- , Studies in structure, continuity and change. I: Lowland iron age communities in Europe. Papers presented to a conference . . . at Oxford, October 1977, s. 167–185. (BAR international series (supplementary) 48, 1978.)
- Strömberg, Märta, En kustby i Ystad – före stadens tillkomst. *Ystadiana*, 1978, 7–101. – Även separat: Ystad, Kulturnämnden 1978. 98 s.
- , Hagestadsundersökningen som utgångspunkt för bebyggelsehistoriska metoder. I: Bebyggelsehistorisk metode og teknik. Beret-ning fra et symposium den 19.–20. maj 1978, afholdt af Odense universitet. Odense, Historisk institut 1978, s. 4–13. (Skrifter fra Historisk institut, Odense universitet. 23.)
- , Three neolithic sites. A local seriation. *Meddelanden från Lunds universitets histo-riska museum*, 1977–1978, 68–97. – Sten-åldersboplatser i Valleberga.
- Swedish archaeological bibliography 1971–1975. Ed. by S. Janson & H. Thylander. Stockholm, Svenska arkeologiska samfundet 1978. 338 s.
- Svensson, Sigfrid, »Vad kan inte modet inbilla människorna». Kommentar till Hilfelings dräktbeskrivning från Borrbj. *Tomelilla hem-bygds-krets årsbok*, 1978, 30–34.
- Szomlajski, Leif, Hovedlinier i Nordens histo-rie. 1. De nordiske lande bliver til. 2. Udg. København, Gyldendal 1978. 117, (1) s.
- Söderberg, Johan, Agrar fattigdom i Sydsve-rige under 1800-talet. Stockholm 1978. (Stockholm studies in economic history. 4.) Diss. Stockholms univ.
- Tapper, Karl Gustav, Södra Sandby kyrka. Skåne, Malmöhus län, Lunds stift, Torna kontrakt, Södra Sandby, Hardeberga och Revinge pastorat. En kulturhistorisk beskriv-ning. Södra Sandby 1978. 108 s.
- Tengberg, E. F., Helsingborg år 1816. Med tillägg sammanställt av Carl-Fredrik Follin. Helsingborg, Gillet Gamla Helsingborg 1978. 152 s., bilagor. (Gillet Gamla Helsing-borg. Handlingar. 15). – Omtryck av utg. 1902.
- Trulsson, Lars, Riksdagen i Halmstad 1678. *Föreningen Gamla Halmstads årsbok*, 55 (1978), 11–17.
- Törnblom, N., Limhamns museum 20 år. *Lim-hamniana*, 1978, 4–6.
- Wahlström, Birgitta, Register till Föreningen Gamla Carlscrona årsbok 1946–1954, 1956–1977. Borås, Bibliotekshögskolan 1978. (Bibliotekshögskolan, Specialarbete, vt 1978: 14.)
- Wallin, Curt, Gärarps kyrkoruin. Provgräv-ningen 1946 och önskvärda åtgärder för om-rådets iordningställande. *Tomelilla hem-bygds-krets årsbok*, 1978, 35–39.
- , Hospitalsgårdarna i Osby och spetälskehuset vid Tommarp – medeltida förbindelser i järnets och smörets tecken. *Osby hembygds-förening. Årsbok*, 19(1978), 109–132.
- , Jens Holgersen Ulfstand – medeltidens mest namnkunnige »Österlening». 2. *Tome-lilla hembygds-krets årsbok*, 1978, 73–146. – Forts. från föreg. årsbok.

- , Sydöstra Skånes medeltida series pastorum. 3. Ingelstads härad. *Tomelilla hembygdskets årsbok*, 1978, 40–72. – Forts. från föreg. årsbok.
- Wallin, Gunnar. Jordrevningsprotokollen tolkade. *Osby hembygdsförening. Årsbok*, 1978), 87–107. – Forts. från föreg. årsböcker.
- , «Sven Banketröja» och snapphanarna i sydöstra Skåne. *Tomelilla hembygdskets årsbok*, 1978, 10–17.
- Wallin, Nils-Gustaf. Curt Wallins tryckta arbeten 1933–1978. Till Curt Wallin på 70-årsdagen 25/5 1978. Staffanstorp, Nils-Gustaf Wallin 1978. 40 s.
- Varenius, Claes. Inventering i marginalområde: spår av primitiv kustbosättning. *Foruvännen*, 73(1978), 121–133. – Bl.a. Blekingekusten.
- Weinhagen, Allan. Billesholm, en kolgruvorts utveckling och stagnation. *Billesholmstraktens hembygdsförening. Årsskrift*, 2(1978), 29–41. – Ur: Svensk geografisk årsbok 1936.
- Welinder, Stig. Jägare-samlare vid Bare mosse. *Skånes natur*, 65(1978), 35–43. (Äv.= Skrifter utg. av Landskronatraktens natur. 7.)
- Wentz, Hilmer. Munkarps gamla kyrka. Kort beskrivning. Munkarp 1978. 7 s.
- Vide, Sten-Bertil. Byanamnen i Örkeneds socken. *Vår hembygd. Kyrkhults hembygdsförening. Årsskrift*, 1978, 69–73.
- Wirén, Agnes. Early emigration from Blekinge. *The Swedish Pioneer*, 29(1978), 43–56.
- Wyszomirski, Bozena & Marek. Hörbytraktens förhistoria. (En utställning av arkeologiska fynd på Hörby museum). Hörby, museet 1978. 13 s.
- , Stenålderns ekonomi: jägare-bönder. En utställning om människan i Skåne under yngre stenålder och hennes olika sätt att leva. Lund, Historiska museet 1978. 19 s. (Institute of Archaeology. University of Lund. Report series. 4.)
- Vägledande förteckning över genealogiskt källmaterial i Landsarkivet i Lund. Blekinge och Kristianstads län. Upprättad 1977 i Landsarkivet i Lund. Lund, Landsarkivet 1978. Opag.
- Vägledande förteckning över genealogiskt material i Landsarkivet i Lund. Malmöhus län. Upprättad 1977 i Landsarkivet i Lund. Lund, Landsarkivet 1978. Opag.
- Åstrand, Bertil. Brunnby kyrka. Höganäs 1978. 11 s.
- Österlin, Lars. Johan Henrik Thomander och hans tid. *Kulturen*, 1978, 109–120.

DE SKÅNSKA LANDSKAPENS HISTORISKA OCH ARKEOLOGISKA FÖRENING bildades 1866. Föreningen är en samlingspunkt för en historiskt och arkeologiskt intresserad allmänhet.

Föreningen är utgivare av ALE, historisk tidskrift för Skåneland, som utkommer med fyra häften årligen. Tidskriften utges med bidrag från statens humanistisk-samhällsvetenskapliga forskningsråd. Brev och manus till redaktionen adresseras till landsantikvarie Dag Widholm, Winstrups-gatan 10, 222 22 LUND.

Medlem i föreningen erhåller tidskriften kostnadsfritt.

Årsavgiften, 35:– kr, kan insättas på postgirokonto nr 24 68 31-2, De skånska landskapens historiska och arkeologiska förening.

Adress till föreningens skattmästare, Allan Persson: Karhögstorg 4 A, 223 55 LUND.

Äldre häften av tidigare utgivna tidskrifter kan beställas hos föreningens sekreterare, antikvarie Nils Nilsson, Kulturen, 223 50 LUND eller hos skattmästaren.

EFTERTRYCK, helt eller delvis medges endast efter redaktionens särskilda tillstånd.

Föreningens styrelse

Fil dr Bengt Bengtsson, Lund, ordf., byråchef Evald Gustafsson, Lund, v. ordf., antikvarie Nils Nilsson, Lund, sekr., fil kand Allan Persson, Lund, skattmästare samt professor Nils-Arvid Bringéus, Lund, länsantikvarie Carin Bunte, Malmö, professor Erik Cinthio, Lund, professor Bertil Ejder, Lund, museichef Torkel Eriksson, Lund, fil lic Lars-Göran Kindström, Helsingborg, professor Birgitta Odén, Lund, museichef Bengt-Arne Persson, Varberg, disponent Birger Persson, Ystad, professor Göran Rystad, Lund, greve Hans Wachtmeister, Johannishus, läroverksadjunkt Curt Widenborg, Ronneby, landsantikvarie Dag Widholm, Lund, intendent Gustaf Åberg, Simrishamn. Hedersledamot: professor Jörgen Weibull, Göteborg.

